

NON-REVISED VERSION

2. del: Fonologija japonskega jezika

1.1. Le beseda ali dve o splošni fonologiji

V drugem delu poglavja je podrobneje predstavljena fonologija japonskega jezika. Ker je poudarek na razlagi jezika in ne toliko na predstavitvi fonološke teorije, je primerno v uvodu v ta del razložiti nekatere osnovne fonološke pojme, ki se pojavijo pri problemskih vprašanjih fonološke teorije (Goldsmith 1995).

Eno izmed vprašanj je, kaj sestavlja fonološko besedo v jeziku. Iskanje odgovora vspodbudi razmišljanja o glasovnem sestavu jezika, o možnem zaporedju glasov in njihovem združevanju v večje enote, o naglasu ter še o mnogih drugih značilnostih in pojavih. Pogoji, ki določajo pravilni glasovni sestav fonološke besede, se imenujejo *fonotaktika* (音素配列論 *onshaireturon*). Kot primer naj navedem, da v japonščini glasovno zaporedje samoglasnikov /a/+i/ ustreza fonotaktičnim pravilom tega jezika (愛 *ai* (ljubezen)), medtem ko zaporedje /k+/l/ ne obstaja, niti ne obstaja zaporedje treh soglasnikov, kot je to mogoče v slovenščini (npr. strah).

Spet drugo vprašanje je, kakšna je narava sprememb fonološke oblike morfemskih obrazil. To vprašanje se nanaša na zgodovinski razvoj fonološkega sistema in se močno prepleta z morfološkiimi dognanji. Primer v japonščini daje razvoj obrazil in s tem oblikovanje kategorije petstopenjskih glagolov (飲む *nomu* piti - 飲む *nomeru* - 飲みます *nomimasu* - 飲みます *nomazu* - 飲んだ *nonda*).

Nenazadnje je v fonološki teoriji pomembno tudi vprašanje medsebojne povezanosti med fonetiko in fonologijo, in sicer, katere fonetične razlike v jeziku so pomensko razločevalne in katere so lastnosti, ki nosijo pomensko-razločevalno funkcijo. Definiranje fonoloških razlik omogoča razlago kategoričnega zaznavanja ter teoretično potrditev fonoloških enot (fonem, moraična enota, zlog, stopica) in njihovih mej v govoru.

1.1.1. Fonem kot osnovni fonološki segment

Fonem (音素 *onso*, 分節音 *bunsetuon*) je fonološka enota fonetično bolj ali manj podobnih glasov, ki ima pomensko-razločevalno funkcijo in perцепcijsko ustreza eni kategoriji. Takšno enoto imenujemo tudi najmanjši samostojni segment razčlenjene govorne verige¹, ki je definiran z obstojem drugih fonemov na istem mestu besede; z menjavo enega fonema v besedi se pomen le-te spremeni in besedi, ki se razlikujeta le v enem fonemu, v vseh preostalih fonoloških značilnostih pa se ujemata, imenujemo *minimalni par* (ミニマル・ペア

¹ Dandanašnja fonologija z začetki v 50., 60. letih 20. stoletja (Jakobson et al. 1952, Chomsky in Halle 1968) se ukvarja s fonemom predvsem z vidika njegove notranje zgradbe; večinoma raziskuje njegove pomensko-razločevalne lastnosti.

NON-REVISED VERSION

minimaru pea) . Slovenski minimalni par je na primer 'meta – leta', japonski pa 椅子 *isu* stol – 押す *osu* potisniti.

Fonetična podoba fonema je celo pri istem govorcju z vsako izgovarjavo nekoliko drugačna², pri različnih govorcjih pa je odvisna tudi od glasu govorca (za razlago o paralingvističnih in izvenlingvističnih značilnostih govora glej uvod v poglavje), od položaja fonema v besedi in glasovnega okolja, v katerem se fonem pojavlja. Slednji pogoji določujejo t.i. fonetske variante, to so 'konkretne večoblikovne pojavne oblike fonema z določeno skupno značilnostjo na izgovorni ali slušni ravni' (Toporišič 1992: 42). Dopolnjevalno oz. kombinatorno varianto ali alofon (異音 *ion*) opredeljuje posebno glasovno okolje (た [ta] *ta*, ち [tɕi] *či*, つ [tsu] *cu*, て [te] *te*, と [to] *to*), medtem ko se prosta varianta (自由変異音 *ziyuuhēn'ion*) pojavlja poljubno (小学校 [ɕoogaɾkkoo] ali pa [ɕooŋaɾkkoo]).³

1.1.2. Osnovna prozodična enota: zlog in moraična enota

Zlog (シラブル *siraburu*, 音節 *onsetu*⁴) je definiran v časovni domeni in strukturno predstavljen kot skupek fonemov, kar ga uvršča v skupino pojavov na prozodičnem nivoju. Je težko opredeljiva enota in obstaja vrsto razlag (bioloških, fizioloških, akustičnih, psiholoških) o strukturi zloga in posledično o tem, zakaj – vsaj v nekaterih jezikih – ga dojemamo kot enoto. Razlage o zlogu osredotočajo predvsem na jedro zloga (*teorija prominence*, *teorija pulzov prsnega koša*) ali pa na določevanje njegovih meja.

Jedro je osrednji in edini obvezni del zloga, ki je povečini zapolnjeno s samoglasnikom (npr. 'smet'), le redko z zvenečim soglasnikom (npr. narečno 'cajtng'), izjemoma pa celo z nezvnečim soglasnikom (npr. 'pšt!'). S svojo relativno visoko inherentno zvenečnostjo predstavlja osnovo trem prozodičnim parametrom, dolžini, tonski višini in glasnosti, ki oblikujejo naglasni, ritmični in intonacijski sistem jezika. Parametri s svojimi vzorci povratno vplivajo na dožemanje jedra kot nujnega sestavnega dela prozodične enote.

Na jedro so poljubno pripeti soglasniki, katerih vrednosti prozodičnih parametrov nimajo pomensko-razločevalne vloge. Teža (tudi dolžina oz. odprtost) zloga je odvisna tako od strukture samega jedra kot tudi od tega, ali za jedrom stoji soglasnik ali ne⁵; lahki (kratki oz. odprti) imajo enoglasniško jedro, s katerim se tudi končajo, težki (dolgi oz. zaprti) zlogi pa imajo lahko končno dvoglasniško jedro ali pa jedro (enoglasniško ali dvoglasniško) s poljubnim številom sledečih soglasnikov.

Mora (モーラ *moora*) prvotno izhaja iz metričnih vzorcev grške prozodije in je časovna

² Znana je Saussurjeva teorija o razliki med konceptom in slušno podobo jezika (Saussure 1997 [1916]).

³ Primeri so navedeni v odseku 2.2..

⁴ Pri vnosu fenomena 音節 *onsetu* v splošno fonologijo je med avtorji prišlo do razkola. Nekateri avtorji (Kubozono 1995) ga enačijo z zlogom, medtem ko ga drugi pojmujejo kot segmentno enoto, ki ustreza eni mori, torej kot moraično enoto (Akamatsu 1997).

⁵ Ni pa odvisna od prisotnosti oz. odsotnosti soglasnikov pred jedrom.

NON-REVISED VERSION

(ritmična) enota ali enota prozodične težine, definirana glede na dolžino zloga: kratki zlog šteje eno moro, dolgi pa dve mori. Po tej definiciji eni mori ni moč pripisati konstantne segmentne strukture, in odnos med moro in zlogom je še danes vroča tema razprav⁶, ki se ji bomo v tem poglavju izognili.

V slovenskem jeziku prozodične sisteme razlagamo z zlogom, ga pojmuje kot osnovno prozodično enoto. Tudi v japonščini obstaja glasovno zaporedje soglasnik-samoglasnik-soglasnik (CVC), ki strukturno ustreza dolgemu zlogu (線 *sen črta*), vendar so mnenja o vlogi zloga v japonski prozodiji – kot tudi v fonologiji na splošno – precej deljena in najbolj razširjena sta dva toka razprav. Kubozono & Honma (2002) zlog v japonščini zagovarjata predvsem z vidika pravil naglaševanja in njegovih morfofonoloških značilnosti in obenem sprejemata moro kot fonetično in fonološko dejavno enoto. V nasprotju z njima Akamatsu (1997) poudarja odvečnost zloga in z vidika funkcijske fonologije privzema moro kot časovno enoto, ki ji je moč pripisati segmentno strukturo⁷. To poimenuje *moraična enota* (モーラ単位 *moora tan'i*, 音節 *onsetu*⁸) in jo opredeli kot osnovno prozodično enoto tako v naglasnem kot tudi v ritmičnem sistemu, na kratko, kot osnovno prozodično enoto.

Slednji način tipološke razvrstitve japonščine, ki je uporabljen tudi v tem poglavju, ima vsaj eno prednost. Brezkompromisno namreč poudarja razliko med slovensko in japonsko osnovno prozodično enoto in posledično tudi razlike v prozodičnih sistemih, zato je s pedagoškega vidika željen način razlage.

1.2. Segmentni nivo

1.2.1. Samoglasniški fonemi

V primerjavi s slovenščino, ki šteje 8 samoglasniških fonemov (/i, e, ε, a, ɔ, o, u in ə/), je število samoglasnikov v japonščini skromnejše (Handbook of the IPA, 1999). Pri pregledu naslednjih primerov je prepoznati 5 samoglasniških fonemov, to so /i, e, a, o in u/: 切る *kiru* (odrezati), 蹴る *keru* (brcniti), 狩る *karu* (ostriči), 凝る *koru* (otrdeti) in 来る *kuru* (priti), ki imajo naslednje fonetične značilnosti (Tabela 4a in Tabela 4b za samoglasnike v slovenščini).

Japonski fonem /i/ (F1=281Hz, F2=2281Hz) je tako kot v slovenščini (F1=301Hz, F2= 2250Hz) skrajno visok, prednji in nezaokrožen. Fonem /e/ (F1=469Hz, F2=2031Hz) je srednje-visok, prednji ter nezaokrožen in je kot tak perцепcijsko prej podoben slovenskemu ozkemu /e/ (F1=387Hz, F2=1916Hz) kot pa širokemu / ε / (F1=528Hz, F2=1730Hz). Fonem /a/ (F1=750Hz, F2=1187Hz) je nizek, srednji in nezaokrožen (slov. /a/: F1=735Hz, F2=1362Hz), fonem /o/

⁶ Pojavljajo se vprašanja, kot na primer: ali je moraična enota primerljiva z zlogom, ali sta z zlogom v isti lingvistični domeni, sta v podrednem odnosu ali pa se mogoče izključujeta, in še mnoga druga.

⁷ Segmentna struktura moraične enote v japonščini je opisana v opombi 52.

⁸ Glej opombo 17.

NON-REVISED VERSION

(F1=468Hz, F2=781Hz) pa je po višini podoben /e/, le da je zadnji ter deloma zaokrožen. Lahko rečemo, da je prej podoben slovenskemu /o/ (F1=414Hz, F2=733Hz) kot pa /ɔ/ (F1=577Hz, F2=973Hz). Fonem /u/ (F1=312Hz, F2=1219Hz) je visok in zadnji, vendar je zaradi svoje nezaokroženosti oddaljen od slovenskega /u/ (F1=317Hz, F2=621Hz)⁹.

Tabela 1a, 4b: Samoglasniki in njihova fonetična distribucija v japonščini (levo, Okada 1999) in v slovenščini (desno, Šuštaršič et al. 1999).

Glede na to, da je število samoglasniških kategorij v slovenščini večje kot v japonščini in da so si kategorije domnevno enakega samoglasniškega fonema tudi akustično podobne, naj slovenski študentje z japonskim samoglasniškim sestavom ne bi imeli večjih težav niti pri produkciji niti pri percepciji. Lahko pa pri izgovarjavi pride do t.i. tujega naglasa predvsem v besedah, ki vsebujejo /e/ ali /o/-je. Te slovenski študentje velikokrat izgovarjajo 'preširoko' (preodprto/prenizko), pri čemer izgovarjava samoglasnikov spominja na Kansajsko narečje¹⁰.

1.2.1.1. Samoglasniški alofoni: izguba zvonečnosti

Samoglasniško izgubo zvonečnosti (母音の無声化 *boin no museeka*) lahko opišemo kot dopolnjevalno fonetično varianto ali alofon (異音 *ion*)¹¹, ki je povečini značilna za visoka samoglasniška fonema /i/ in /u/ (Spektrogram 4). Kljub akustično delni ali popolni izgubi zvonečnosti japonski govorniki zaznajo prisotnost samoglasnika, čemur vzrok je ohranitev asimilacijskih lastnosti s samoglasnikom v predhodnjem soglasniku¹².

V fonetični pisavi je izguba zvonečnosti označena z majhnim krožcem pod samoglasnikom [], na primer [j̥], pogojena pa je s številnimi značilnostmi, med katerimi sta najosnovnejši glasovno okolje in prisotnost naglasnega mesta. Do izgube zvonečnosti pride, ko pred in za visokim samoglasnikom stojita nezveneča soglasnika (土 *tuti* zemlja, 草 *kusa* trava, 人 *hito* človek, タクシー *takusii* taksi, 引き出し *hikidasi* predal, 景色 *kesiki* razgled) ali pa, ko je

⁹ Akustični podatki za japonski jezik so povzeti po Cheveigne (sedem ženskih in osem moških govorcev), za slovenski jezik pa po Petek et al. 1996 (dve ženski in dva moška govorca). Kot dodatna informacija sta frekvenci slovenskega polglasnika /ə/ 456Hz (F1) in 1370Hz (F2).

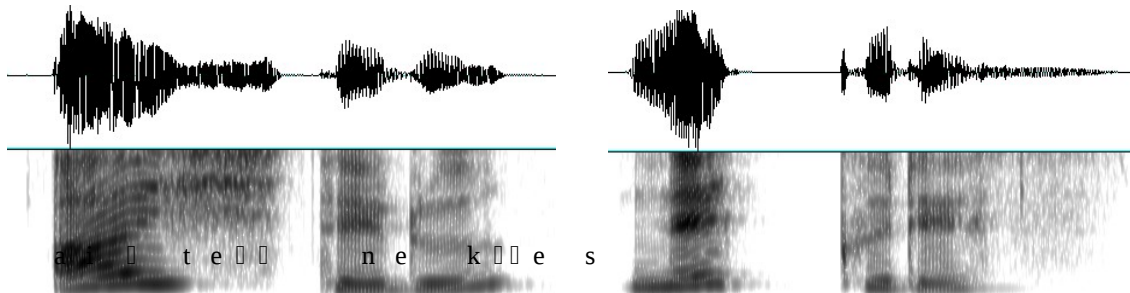
¹⁰ Kansai regija (関西地方 *kansai tihoo*) z mesti Kjoto, Osaka in Kobe.

¹¹ Prisotnost pojava je odvisna tudi od stilističnosti govora, zato nekateri avtorji utemeljujejo zgornji opis izgube samoglasniške zvonečnosti s prosto varianto in ne z dopolnjevalno oz. alofonom.

¹² Soglasniki so glede na sledeč samoglasnik realizirani z različnimi alofoni. Kljub temu, da je samoglasnik nezveneč, ohranja samoglasniško kvaliteto, zaradi česar predhodnji soglasnik obdrži prvotno alofonsko obliko.

NON-REVISED VERSION

Spektrograma 1a, 4b: Izguba zvonečnosti na primeru samoglasniškega fonema /i/ v besedi ^{あい}愛してる *aisiteru* (ljubim te) na levi strani in drugega samoglasniškega fonema /u/ v besedi ネットレス *nekkuresu* (verižica) na desni.

samoglasnik na zadnjem mestu v besedi, pred njim pa nezvoneč soglasnik (です *desu* -pomožni glagol-, ~ます *masu* -glagolska končnica-, 箸 *hasi* jedilne palčke, 今年 *kotosi* letos, 起こす *okosu* zbuditi, 秘密 *himitsu* skrivnost). Naglašeni samoglasniki¹³ ponavadi ne izgubijo zvonečnosti (橋 *hasi* most, 地下 *tika* podzemlje, 咲く *saku* cveteti, システム *sisutemu* sistem). V primeru, ko več zaporednih samoglasnikov v besedi ustreza naštetim pogojem, nekateri samoglasniki – ponavadi je to vsak drug – ostanejo zvoneči (菊池さん *kikutisan* g. Kikuči, しくしく *sikusiku* oster).

1.2.1.2. Samoglasniška zaporedja in moraični samoglasnik

Fonotaktično je katerakoli kombinacija dveh samoglasnikov sprejemljiva (vseh skupaj je tako 25), vendar se nekatera zaporedja, kot na primer v /oa/ v 後ろ足 *usiroasi* (zadnje noge) in /ia/ v 知り合い *siriai* (znanec), pojavljajo le v zloženkah. Če hkrati izvezamo še vse kombinacije, ki jih je moč najti le v privzetih enostavnih besedah¹⁴, kot na primer /au/ v アウト *auto* (avt) in /ea/ v エア *ea* (zrak), ostanejo še naslednje možnosti ('V' predstavlja prvi samoglasnik): Vi (ai: 愛 *ai* ljubezen, ui: 古い *furui* star, ei: 姪 *mei* sestrična, oi: 思い *omoi* težek), Ve (ae: 前 *mae* spredaj, ie: 消える *kieru* ugasniti, ue: 上 *ue* zgoraj, oe: 声 *koe* glas) in Vo (ao: 顔 *kao* obraz, io: 塩 *sio* sol, uo: かつお *katuo* palamida (riba), eo:?).

V zgornjih primerih so namenoma izpuščena zaporedja istega samoglasnika (aa: お母さん *okaasan* mati, ii: 恣意性 *siisee* arbitrarnost, uu: 空気 *kuuki* zrak, ee: 時計 *tokee* ura in oo: 証拠 *syooko* dokaz), ki imajo različne fonološke interpretacije. Včasih je takšna fonotaktična oblika pojmovana kot celota, torej kot dolgi samoglasnik in ga zapisujejo z oznako /:/ (高校 */ko:ko:/* *kookoo* srednja šola), v večini del pa je poudarjeno zaporedje dveh enakih samoglasniških fonemov,

¹³ Več o naglasu in naglasnem mestu v 2.3.1.

¹⁴ Kot privzete besede so mišljene besede, ki so v slovarje vstopile v zadnjih nekaj desetletij predvsem iz indoevropskih jezikov in so zapisane v katakani.

NON-REVISED VERSION

pri čemer pa obstajata dve obliki zapisa: /kookoo/ (Haraguchi, Hattori, Kubozono idr.) ali pa /koRkoR/ (Kindaichi idr.)¹⁵. Slednji dve obliki fonološkega zapisa, ki poudarjata zaporedje dveh samoglasniških fonemov, neposredno izkazuje moraičnost¹⁶ drugega samoglasnika v zaporedju in tako olajšata razlago prozodičnih sistemov (naglasnega, ritmičnega in nenazadnje tudi intonacijskega) japonskega jezika. V tem poglavju je zanj uporabljen naziv moraični samoglasnik (引き音 *hikion*, 長音 *tyooon*¹⁷), fonemsko pa je zapisan z istim samoglasniškim znakom kot samoglasniški fonem pred njim.

Čeprav poglavje ne posveča pozornosti odnosu med pisavo in izgovarjavo, je na tem mestu vredno omeniti načine zapisa zaporedij enakega samoglasnika s kano. V katakani je moraični samoglasnik predstavljen z znakom 'ー', na primer コンピューター *konpyuutaa* (računalnik), v hiragani pa je zaradi razprtij v razvoju med pisavo in izgovarjavo zapis nekoliko bolj kompliciran. V primeru zaporedij /a/, /i/ ali /u/-jev je moraični samoglasnik zapisan z ustrežno hiragano za samoglasnik (場合 *baai* primer, 嬉しい *uresii* vesel, 宇宙 *utyuu* vesolje), medtem ko je moraični samoglasnik v zaporedjih /e/ in /o/-jev v večini primerov sino-japonskih besed zapisan s hiragano za samoglasnika /i/ oz. /u/ (命令 *meeree* ukaz, 妄想 *moosoo* privid) in le v maloštevilnih besedah z ustrežno hiragano za dotični samoglasnik (お姉さん *oneesan* sestra, 通る *tooru* prečkati).

1.2.2. Soglasniški fonemi in njihovi alofoni

Soglasniški sistem v japonsščini je relativno lahek. Primeri besed 書く *kaku* pisati, 咲く *saku* cveteti, 炊く *taku* vreti, 泣く *naku* jokati, 掃く *haku* pometati, 撒く *maku* pršiti, 焼く *yaku* peči, 楽 *raku* udoben, 湧く *waku* dreti, 額 *gaku* količina, 抱く *daku* objemati, 摸 *baku*, naštetih po japonskem glasovnem zaporedju, se razlikuje le v prvem fonemu in hkrati z besedami ざあざあ *zaazaa* (liti (dež)), パー *paa* (izginotje) in パン *pan* (kruh) nakazujejo naslednjih 15 soglasniških fonemov (Tabela 5a, za primerjavo pa tudi slovenski soglasniški sistem v Tabeli 5b): /k, s, t, n, h, m, j¹⁸, r, w, d, g, b, p, z in N/. Prvih 14 fonemov (od /k/ do /z/) fonotaktično pogojuje sledeč samoglasnik, torej ne morejo zasedati zadnjega mesta v besedi. Slednji fonem, imenovan moraični nosnik /N/, pa nikoli ne zaseda prvega mesta v besedi, medtem ko se pojavlja tako v sredini (med dvema samoglasnikoma ali med samoglasnikom in soglasnikom) kot tudi na koncu besede.

Poleg naštetih fonemov obstaja še moraični zapornik Q (全 *mattaku* popolnoma), ki mu literatura ne zagotavlja mesta med soglasniškimi fonemi¹⁹, ampak ga obravnava v dodatni

¹⁵ Vedeti je potrebno, da zapis *koukou* ni fonološki, temveč po Hepburnu latiniziran zapis japonske *kane*.

¹⁶ O moraičnosti več v poglavju o japonski prozodiji (glej 2.3.).

¹⁷ Čeprav pomen fonetično nakazuje na dolg samoglasnik, je poimenovanje fonološke narave in zadeva le drugi samoglasniški fonem v zaporedju dveh enakih samoglasnikov.

¹⁸ V nekateri literaturi označen z /y/.

¹⁹ Njegova pojavnost (podvojevanje sosednjega fonema) je primerljiva z moraičnim samoglasnikom.

NON-REVISED VERSION

ちちゅうかい

(地中海 *tityuukai* Sredozemsko morje, ホッチキス *hottikisu* spenjač)

[ts]/_ [ɯ]

つなみ つなみ こづつみ
(津波 *tunami* cunami, 小包 *kozutumi* majhen paket)

Zveneč zobno-jezični nosnik /n/ se pojavlja z glavnim in stranskim alofonom. Poudariti je potrebno, da je moraični nosnik fonem zase, opis njegovih alofonov je zapisan v 2.2.2.1..

/n/ → [n]/_ [a, ɯ, e, o]

いぬ いぬ ね ね いの いの
(七 *nana* sedem, 犬 *inu* pes, 寝る *neru* spati, 祈る *inoru* moliti)

[ɲ]/_ [i]

あに あに にし にし
(兄 *ani* starejši brat, 西 *nisi* zahod)

Nezveneč prednje-mehkonebni pripornik /h/ se pojavlja z glavnim in dvema stranskima alofonom:

/h/ → [h]/_ [a, e, o]

いへん いへん たいほ たいほ
(ハエ *hae* muha, 異変 *ihen* nekaj nenavadnega, 逮捕 *taiho* aretirati)

[ç]/_ [i]

ひやし ひやし ひや ひや
(必死 *hissi* drzen, お冷 *ohija* kozarec mrzle vode)

[ϕ]/_ [ɯ]

ふる ふる ふろ ふろ
(古い *hurui* star, お風呂 *ohuro* kopalnica)

Zveneč prednje-mehkonebni zapornik /g/ se v Tokijskem govoru pod pogojem, da je pred in za njim samoglasnik oz. pred njim moraični nosnik in za njim samoglasnik, pojavlja kot prosta fonetična varianta [ŋ] (鼻濁音 *bidakuon*), ki pa ostaja [g] na začetku besede oz. za moraičnim nosnikom (学校 *gakkoo* šola → 小学校 *syoogakkoo* osnovna šola).

/g/ → [g]/#, [ŋ]_

がひねん がひねん ごかい ごかい ぐうぜん ぐうぜん
(概念 *gainen* koncept, 誤解 *gokai* nesporazum, 偶然 *guuzen* naključje)

[ŋ]/V_V

かがみ かがみ ふたご ふたご
(鏡 *kagami* ogledalo, はがき *hagaki* razglednica, 双子 *hutago* dvojčka)

Takšen govor je značilen za napovedovalce državnega radia in televizije, medtem ko predvsem mlajše generacije v vsakodnevem pogovoru v vseh glasovnih okoljih preprosto uporabljajo [g]. Uporaba ene ali druge variante vpliva na stilistično obarvanje govora.

Alofoni zvenečega dlesnično-jezičnega pripornika /z/ se pojavljajo v odvisnosti od dveh faktorjev: od položaja v besedi in od sledečega samoglasnika. Na začetku besede oz. za moraičnim nosnikom je realiziran kot zlitnik (a.), na mestu med dvema samoglasnikoma pa kot pripornik (b.)²¹. Dopolnilno distribucijo alofonov v obeh primerih zapišemo takole:

²¹ Pri previdni izgovorjavi je vendarle pogosta izgovorjava z zlitnikom.

NON-REVISED VERSION

a. /z/ → [dz]/#, *[n] _ [a, u, e, o]

(座布団 *zabuton* jap. blazina, あんずズボン *zubon* hlače, ぞう杏 *anzu* marelica, かんぞうゼミ *zemi* seminar, 像 *zoo* živalski vrt, 肝臓 *kanzoo* jetra, 万歳 *banzai* živelil!)

[dz]/#, [n] _ [i]

(時間 *zikan* čas, じてん辞典 *ziten* slovar, かんじ漢字 *kanzi* kandži, 感情 *kanzyoo* čustva)

b. /z/ → [z]/V, [n] _ [a, u, e, o]

(膝 *hiza* koleno, しぜんおかず *okazu* stranska jed, まんぞく自然 *sizen* narava, 満足 *manzoku* zadoščenje)

[z]/V, *[n] _ [i]

(お辞儀 *ozigi* priklon, はじ始める *hazimeru* začeti, さんじ惨事 *sanzi* katastrofa)

Iz zgoraj navedenih primerov je moč razvideti, da se stranski alofoni v večini primerov pojavljajo pred visokima glasovoma [i] in [u]. Artikulacijsko je obrazložitev precej enostavna: jezik je pri tvorjenju teh dveh samoglasnikov visoko dvignjen proti ustnemu nebu; pri samoglasniku [i] oblikuje ožino z nebom v zadnjem delu ustne votline, pri samoglasniku [u] pa v prednjem. Položaj zapore oz. pripore v predhodnjem soglasniku se z namenom omiliti večje premike govorilnih organov (ekonomičnost govora) čimbolj približa položaju ožine, ki oblikuje sledeč samoglasnik (pojav asimilacije). Tako je soglasniška zapora oz. pripora pomaknjena nekoliko bolj v ozadje ustne votline pri [i] in ravno obratno, torej bližje ustni odprtini pri [u]. V tabeli mednarodne fonetične pisave (Tabela 1) so zato soglasniški stranski alofoni v primeru, ko jim sledi samoglasnik [i], pomaknjeni v levo od glavnega alofona, v primeru, ko sledi samoglasnik [u], pa na desno stran.

Slovenski študentje v splošnem nimajo problemov pri prepoznavanju zgoraj omenjenih fonemov, nekaj težav je opaziti le pri izgovarjavi soglasniških alofonov. Tako je namesto ustnično-ustničnega pripornika [ϕ] (不安 *huan* negotovost, 風船 *huusen* balon, 花粉 *kahun* cvetni prah, 政府 *seehu* vlada) pogosto uporabljen zobno-ustnični [f], ki ga poznamo v slovenščini (fant, finance). Pred samoglasnikom [i] slovenski študentje radi izgovarjajo japonski [ɕ], [tɕ], [ʑ] in [dz] (島 *sima* otok, 自然 *sizen* narava, 年 *tosi* leto, 結婚式 *kekconsiki* poročni obred, 小さい *tiisai* majhen, 地球 *tikyuu* Zemlja, 家 *uti* dom, □ *kuti* usta, 味 *azi* okus, 掃除 *soozi* čiščenje, 実験 *zikken* poskus, 事務室 *zimušitu* pisarna) bolj spredaj v ustni votlini, podobno kot slovenske zadlesnično-jezične pripornike in zlitnike [], [tʃ], [ʒ] in [dʒ] (šum, čokolada, žoga, odžagati). Poleg tega ni odveč previdnost pri japonskem /r/ (雷雨 *rai* nevihta, 例 *rei* primer, 書類 *syorui* dokumenti, 線路 *senro* železniški tir), ki je po trajanju krajši kot slovenski /r/, saj artikulacijsko konica jezika zavibrira samo enkrat, zato se tudi imenuje enojni vibrant²². Nenazadnje pa naj navedem še komentar japonskega govornika, da slovenski študentje radi izgovarjajo zvoneče zapornike

²² Kot zanimivost: v jezi pride do določenih stilističnih sprememb izgovarjave, med katerimi je tudi uporaba večkratnega namesto enojnega vibranta (le v moškem govoru).

NON-REVISED VERSION

na začetku besede precej 'močno', kar je – poleg naglasnih razlik – verjetno posledica akustičnih razlik v premeni zvoneč-nezvoneč med japonskim in slovenskim jezikom²³ (団子 *dango* rižev cmok, 電車 *densya* vlak, 怒鳴る *donaru* vpiti). Omenjeni problemi pa vendarle prispevajo le k ovrednotenju izgovarjave s tujim naglasom in ne povzročajo sporočilnih nepravilnosti v sami komunikaciji.

Kar nekaj je raziskav na temo razločevanja med glasovi, saj japonski govorniki razločujejo med glasovi, ki jih v slovenščini dojemamo kot enega izmed fonemov /r/ in /l/, podobno pa tudi med glasovi, ki jih slovenski govorniki interpretiramo ali kot fonem /b/ ali pa /v/. Vsako izmed skupin fonetično precej razpršenih glasov japonski govorniki zaznavajo kot eno fonološko kategorijo (glej 1.3.1. Kategorično zaznavanje)²⁴ in na primer izgovarjavo slovenskih besed *vala*, *vara*, *bara* in *bala* tradicionalno²⁵ interpretirajo kot eno samo, torej kot *バラ* *bara*. To se izraža tudi v izgovarjavi, kjer nekateri govorniki prosto uporabljajo glas bolj podoben slovenskemu /r/, drugi pa glas, ki je bolj podoben slovenskemu /l/²⁶.

1.2.2.1. Moraični nosnik

Moraični nosnik (撥音 *hatuon*) je fonotaktično omejen, saj nikoli ne zaseda začetnega mesta v besedi, je pa hkrati edini soglasniški fonem v japonskem jeziku, ki se lahko pojavlja kot zadnji fonem v besedi. Lastnost moraičnosti, s katero je okarakteriziran, pripada prozodiji, ki je opisana v razdelku 2.3.. V razlagah je moraični nosnik označen z velikim tiskanim N, ki je v manjši različici uporabljen tudi kot fonemski znak, na primer 千円 *sen'en* tisoč jenov /se e /. Realiziran je s številnimi alofoni (a.), v hitrem govoru pa se v vseh položajih pojavlja tudi kot prosta varianta, tj. kot nosni samoglasnik²⁷ (b.).

a. / / → [m] / _{ぽんぼん} [p, b, m], # _{かんぼん} _{せんもん}
(ポンプ *ponpu* črpalka, 看板 *kanban* napis, 専門 *senmon* glavni predmet na univerzi)

[n] / _{かんたん} [t, d, n, s, z,] _{かんだん} _{だんな} _{かんせい}
(簡単 *kantan* lahek, 歓談 *kandan* klepet, 旦那さん *dannasan* mož, 完成 *kansei* dokončanje,
完全 *kanzen* popoln, 関心 *kansin* zanimanje)

[ɲ] / [ɲ]

²³ Akustičnih raziskav na to temo še ni.

²⁴ Kot zanimivost naj navedem, da je v indijskem jeziku *toda* 6 različnih fonemov r: trije nepalatalizirani [r], [r̥] in [r̥̥] ter trije palatalizirani [r̄], [r̥̄] in [r̥̥̄] (Ladefoged in Maddieson 1996)!

²⁵ Izraz 'tradicionalno' je uporabljen zato, ker v zadnjih nekaj letih oz. desetletjih zaradi velikega števila na novo sprejetih tujk prihaja do teženj po razlikovanju med /b/ in /v/ in tudi med nekaterimi drugimi glasovi (glej 2.2.2.4.).

²⁶ Pri petju se večinoma uporablja glas podoben slovenskemu stranskemu drsniku /l/, v jezi pa celo večkratni vibrant /r/.

²⁷ Nosnost samoglasnika je označena z valovito črto nad samoglasnikom, kot na primer [ĕ̃].

NON-REVISED VERSION

はんじん
(犯人 *hannin* zločinec)

[ŋ]/_ [k, g] かんげい
(関係 *kankee* odnos, 歓迎 *kangee* sprejem)

[Ń]/V_#
(本 *hon* knjiga)

[Ń2]/V1_V2
(雰囲気 *hun'iki* vzdušje)

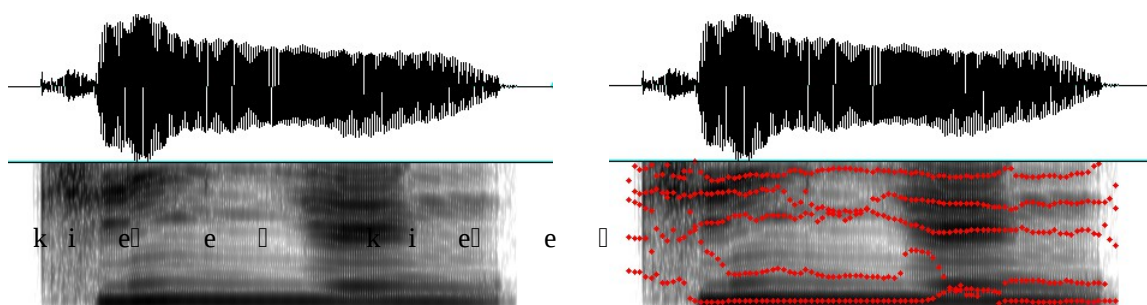
[i]/_ [j]
(本屋 *hon'ya* knjigarna)

[Ŵ]/_ [w]
(電話 *denwa* telefon)

b. / /→ [ŷ] けんさ ぶんし せいさんち せんよう
(検査 *kensa* pregled, 分子 *bunsi* molekula, 生産地 *seesanti* kraj izdelave, 専用 *sen'yoo* specializiran)

Z izjemo alofona [ŋ] so vsi drugi alofoni realizirani kot posledica asimilacije s sledečim soglasnikom oz. samoglasnikom (Spektrogram 5). Nosni samoglasnik, ki se pojavlja kot prosta varianta, pa je lahko rezultat asimilacije s predhodnjim samoglasnikom (v primeru, ko je moraični nosnik zadnji v besedi oz., ko je za njim soglasnik) ali pa asimilacije z naslednjim glasom (ko moraičnem samoglasniku sledi samoglasnik oz. drsник).

Spektrograma 2a in 5b: Alofonski varianti fonemov N1 (med dvema samoglasnikoma) in N2 (zadnji fonem v besedi) v previdno izgovorjeni besedi 禁煙 *kin'en* kajenje prepovedano. Na desnem spektrogramu so prikazani tudi formanti, ki prikazujejo asimilacijo prvega moraičnega nosnika do asimilacije s sledečim samoglasnikom, pri čemer je nosnik realiziran kot nosni samoglasnik [e̞].

Zaradi neenotnosti definicije moraičnega nosnika kot samostojnega fonema je le-ta v literaturi obravnavan precej različno. To se izraža tudi v fonemskem zapisu, in zgoraj omenjeni primeri /po pu/, /ka ta /, ha ni /, /ka kee/, /fu iki/ in /pa / so ponekod zapisani po – bolj ali manj – alofonski osnovi kot /pompu/, /kantan/, hannin/, /kankee/ in /fun'iki/²⁸

²⁸ Apostrof poudarja moraičnost fonema N in s tem zaporedje fonemov /n'i/ (音韻論 *on'inron* fonologija) ločuje od zaporedja /ni/ (海胆 *uni* morski jež) .

NON-REVISED VERSION

in /pan/. V tem poglavju je moraični nosnik dojet kot samostojni fonem (Tabela 5a), zato je uporabljen prvi zapis.

Slovenskim študentom je tuj predvsem nosni samoglasnik, medtem ko z drugimi alofoni nimajo večjih težav. Tako težko ločujejo med minimalnimi pari besed, ki vključujejo fonetično zaporedje dveh samoglasnikov, kjer je drugi samoglasnik nosni, torej med minimalnimi pari s moraičnim samoglasnikom in moraičnim nosnikom (営業 *えいえい* *eeee* marljiv - 遠泳 *えんえい* *en'ee* plavalni maraton). Problemi pri izgovarjavi moraičnega nosnika so tudi posledica njegovih prozodičnih posebnosti, ki so obravnavani v naslednjih odsekih o prozodiji japonskega jezika.

1.2.2.2. Moraični zapornik

そくおん

Moraični zapornik Q (促音 *sokuon*) je realiziran le, ko se pred njim nahaja samoglasnik in za njim soglasnik: zapornik ali pripornik (作家 *sakka* avtor, 雑誌 *zassi* revija)²⁹. Tradicionalno je moraični zapornik definiran le pred nezvenečimi zaporniki (/p, t, k/) in omejenim številom pripornikov (/s/), kar pa se s sprejemanjem besed iz tujih jezikov spreminja. Najti je kar nekaj besed, kjer je moraični zapornik realiziran pred zvenečim zapornikom /b, d, g/ in tudi pred goltnim pripornikom /h/ (glej primere spodaj).

Moraični zapornik ima različne fonetične oblike (alofone), med katerimi ni prepoznati odnosa glavni-stranski alofon³⁰.

/Q/ → [p]/_ [p]	(一杯 <i>ippai</i> en kozarec)
[t]/_ [t]	(一体 <i>ittai</i> celota)
[s]/_ [s]	(一七 <i>issai</i> vse) (バッグ <i>baggu</i> rač. virus)
[ɕ]/_ [ɕ]	(一生 <i>issyoo</i> celo življenje)
[k]/_ [k]	(一回 <i>ikkai</i> enkrat)
[b]/_ [b]	(アッバ <i>abba</i> pevska skupina Abba)
[d]/_ [d]	(ベッド <i>beddo</i> postelja)
[h]/_ [h]	(バッハ <i>bahha</i> skladatelj Johann Sebastian Bach)
[ɸ]/_ [ɸ]	(スタッフ <i>sutahhu</i> osebje)
[g]/_ [g]	(バッグ <i>baggu</i> rač. virus)

Glede na to, da fonetične oblike, ki jih predstavljajo alofoni japonskega moraičnega zapornika, bolj ali manj poznamo tudi v sestavljenkah v slovenščini (na primer brezskrben,

²⁹ Zapisi あっ! *a!* (a -vzdih-), 行けっ *ike!* (pojdi -ukaz-), ki se velikokrat pojavljajo v japonskih stripih (漫画 *manga*), ne vsebujejo moraičnega zapornika. Znak 'っ' je fonetično realiziran kot goltni zapornik, ki skupaj s predhodnjim samoglasnikom oblikuje prosto fonetično varianto.

³⁰ Mogoče je to eden od razlogov, zakaj moraični zapornik ni priznan kot fonem (podobno kot moraični samoglasnik).

NON-REVISED VERSION

oddaljen ipd.)³¹, naj z njimi študentje ne bi imeli večjih težav.

1.2.2.3. Soglasniška zaporedja: palatalizacija

V japonskem jeziku je fonotaktično najpogostejše zaporedje izmenjujočih se soglasniških in samoglasniških fonemov, kot na primer v stavku 明日は車^{あしたくるま}で出掛けるつもりです。Asitawa kurumade dekakeru tumori desu. (Jutri se nameravam odpraviti z avtom.). Spoznali smo že (glej 2.2.1.2.), da obstaja vrsta samoglasniških zaporedij, najti pa je moč tudi soglasniška zaporedja. Ta so sicer fonotaktično precej omejena; soglasniško zaporedje nikoli ne šteje več kot dva soglasniška fonema, delimo pa ju v enomoraična in dvomoraična soglasniška zaporedja. Slednja so zaporedja moraičnega nosnika oz. moraičnega zapornika ter še enega soglasnika (満月^{まんげつ} *mangecu* (polna luna) in 飛蝗^{ほった} *batta* (kobilica)) in so že bila obravnavana (2.2.2.1. in 2.2.2.2.). Soglasniška zaporedja, ki so označena kot enomoraična, pa so posledica palatalizacije (口蓋化^{こうがい} *koogaika*).

Palatalizacija (mehčanje, nebjenje) je proces, pri katerem pride do 'prenosa izgovora prvotno nenebnih soglasnikov na trdo nebo' (Toporišič 1992: 129). Izraz 'palatalizacija' nakazuje na dva pomena: fonološkega in fonetičnega. Fonološka palatalizacija zadeva zgodovinski razvoj fonemov v določenem jeziku, ko se skupina soglasnikov z istimi distribucijskimi lastnostmi oblikuje kot rezultat asimilacije danih fonemov s prednjimi samoglasniki. Takšen primer palatalizacije v slovenščini je razvoj fonemov /č, ž, š/ iz /k, g, h/. Fonološka palatalizacija je torej postopna sprememba določenega glasu, katerega prvotna enostavna artikulacija najprej pridobi sekundarno artikulacijo, t.i. fonetično palatalizacijo, preko katere se razvije nov enostavni glas.

V japonskem jeziku primer soglasniškega zaporedja predstavlja fonetično palatalizacijo. S to je mišljen pojav sekundarne artikulacije soglasnika, ki jo zaznamuje dvig sprednjega dela jezika tako kot pri tvorjenju samoglasnika [i]. Do palatalizacije lahko pride pred ali po artikulaciji soglasnika, lahko pa tudi skozi celotno artikulacijo. V japonskem jeziku je palatalizacija izražena takoj po soglasniku (Spektrogram 6a in 6b, za primerjavo pa še glasovno zaporedje soglasnik+[j] v spektrogramu 6c). Palatalizirani so lahko z izjemo fonemov /d, w, in Q/ vsi (tradicionalni) soglasniški fonemi, za katerimi stojijo samoglasniki [a, u, o]. Tako ob prisotnosti oz. odsotnosti palatalizacije obstajajo fonetični pari kot na primer か^{ka} - き^{ya} *kya*, く^{ku} - きゅ^{kyu} in こ^{ko} - きょ^{kyo}.

To, da je fonetična palatalizacija sekundarna artikulacija soglasnikov, pomeni, da so palatalizirani soglasniški glasovi fonemsko zapisani z dvema znakoma; s soglasniškim fonemom, ki mu sledi fonem /j/ (/kj/) nato pa še primeren samoglasnik (to so lahko le

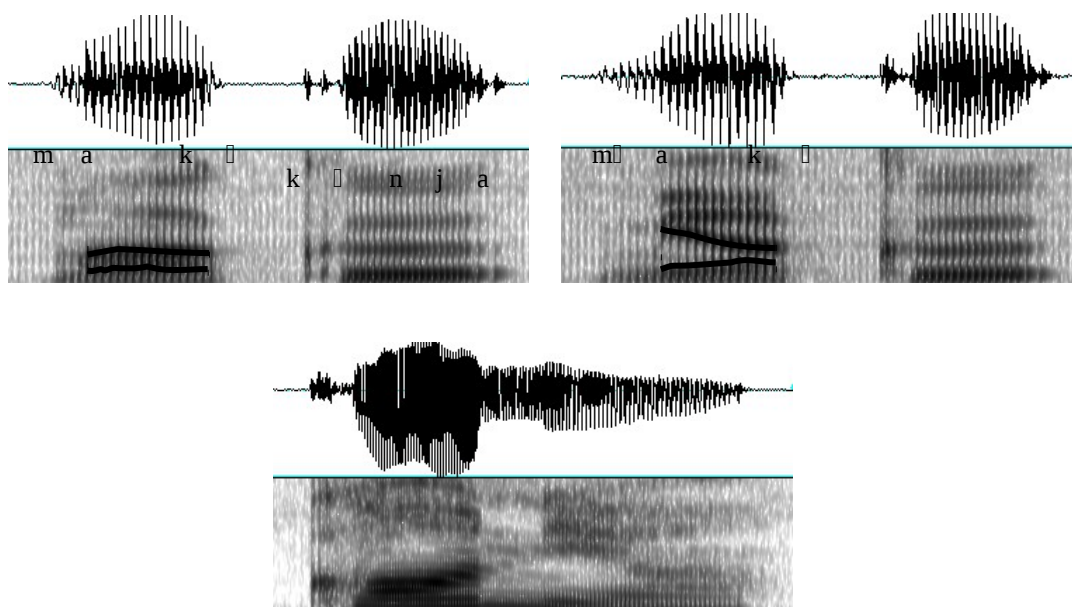
³¹ V slovenščini sicer ne poznamo fonološke razlike med dolgim (dvojnim) in kratkim (enojnim) soglasnikom, tako kot na primer v japonščini predstavljata besedi minimalnega para 時間^{じかん} *zikan* čas - 実感^{じっかん} *zikkan* zavedati se ali pa 自習^{じしゅう}する *zisyuu suru* učiti se - 実習^{じっしゅう}する *zissyuu suru* vaditi.

NON-REVISED VERSION

/a/, /u/ ali pa /o/). Soglasnik je v takšnem fonotaktičnem zaporedju, ki se v japonskem jeziku imenuje 拗音 *yoon* ali krajšan glas, realiziran z istim sestavom alofonov kot enak nepalataliziran soglasnik pred samoglasnikom [i] (ち *ti* /ti/[tʃi] – ちゃ *tya* /tja/[tʃa], ひ *hi* /hi/[çi] – ひゃ *hya* /hja/[ça] in に *ni* /ni/[ɲi] – にゃ *nya* /nja/[ɲa]).

V *kani* so za zapis palataliziranega soglasnika uporabljeni majhen や *ya*, ゆ *yu* in よ *yo*.

Spektrogrami 6a, 6b in 6c: Nepalataliziran soglasnik [m] v besedi 巻く *maku* oviti (levo), njegov palatalizan par [mʲ] v besedi 脈 *mjaku* utrip (desno) in glasovno zaporedje [nj] v slovenski besedi 'konja' (spodaj).

1.2.2.4. 'Seznam 50. glasov' in njegova modernizacija

V stari japonščini so obstajali le osnovni glasovi³² (A.). S časom so se oblikovali t.i. krajšani glasovi (B.) in skupno število glasov se je močno povečalo. To še vedno narašča, v zadnjih nekaj desetletjih predvsem na račun tujih besed, ki jih sodobna japonščina sprejema odprtih rok (C.). Trenutno celoten seznam glasov je naveden v Tabeli 6.

Tabela 6: Seznam glasov *kane* z latinizirano obliko *kunree* ter njihov fonemski in fonetični zapis.

A. Osnovni glasovi

あ a	い i	う u	え e	お o
/a/[a]	/i/[i]	/u/[ɯ]	/e/[e]	/o/[o]
か ka	き ki	く ku	け ke	こ ko
/ka/[ka]	/ki/[kʲi]	/ku/[kɯ]	/ke/[ke]	/ko/[ko]

B. Krajšani glasovi

や ya	ゆ yu	よ yo
/ja/[ja]	/ju/[jɯ]	/jo/[jo]
きゃ kya	きゅ kyū	きょ kyo
/kja/[kʲa]	/kju/[kʲɯ]	/kjo/[kʲo]

³² Izraz glas je tukaj uporabljen za izgovorjavo enega kana znaka in ga ni enačiti s fonetičnim glasom.

NON-REVISED VERSION

さ sa	し si	す su	せ se	そ so	しゃ sya	しゅ syu	しょ syo	
/sa/[sa]	/si/[çi]	/su/[sɯ]	/se/[se]	/so/[so]	/sja/[ça]	/sju/[çɯ]	sjo/[ço]	
た ta	ち ti	つ tu	て te	と to	ちゃ tyā	ちゅ tyu	ちよ tyo	
/ta/[ta]	/ti/[tçi]	/tu/[tɯ]	/te/[te]	/to/[to]	/tja/[tçā]	/tju/[tçɯ]	/tjo/[tço]	
な na	に ni	ぬ nu	ね ne	の no	にゃ nya	にゅ nyu	にょ nyo	
/na/[na]	/ni/[ɲi]	/nu/[nɯ]	/ne/[ne]	/no/[no]	/nja/[ɲā]	/nju/[ɲɯ]	/njo/[ɲo]	
は ha	ひ hi	ふ hu	へ he	ほ ho	ひゃ hya	ひゅ hyu	ひょ hyo	
/ha/[ha]	/hi/[çi]	/hu/[ɸɯ]	/he/[he]	/ho/[ho]	/hja/[çā]	/hju/[çɯ]	/hjo/[ço]	
ま ma	み mi	む mu	め me	も mo	みゃ mya	みゅ myu	みょ myo	
/ma/[ma]	/mi/[mi]	/mu/[mɯ]	/me/[me]	/mo/[mo]	/mja/[mʲā]	/mju/[mʲɯ]	/mjo/[mʲo]	
ら ra	り ri	る ru	れ re	ろ ro	りゃ rya	りゅ ryu	りょ ryo	
/ra/[ra]	/ri/[ri]	/ru/[rɯ]	/re/[re]	/ro/[ro]	/rja/[rʲā]	/rju/[rʲɯ]	/rjo/[rʲo]	
が ga	ぎ gi	ぐ gu	げ ge	ご go	ぎゃ gya	ぎゅ gyu	ぎょ gyo	
/ga/[ga]	/gi/[gi]	/gu/[gɯ]	/ge/[ge]	/go/[go]	/gja/[gʲā]	/gju/[gʲɯ]	/gjo/[gʲo]	
	[ɲa]	[ɲi]	/gu/[ɲɯ]	/ge/[ɲe]	/go/[ɲo]	/gja/[ɲʲā]	/gju/[ɲʲɯ]	/gjo/[ɲʲo]
だ da			で de	ど do				
/da/[da]			/de/[de]	/do/[do]				
ざ za	じ zi	ず zu	ぜ ze	ぞ zo	じゃ zya	じゅ zyu	じょ zyo	
/za/[dza]	/zi/[dçi]	/zu/[dzɯ]	/ze/[dze]	/zo/[dzo]	/zja/[dž]	/zju/[džɯ]	/zjo/[džo]	
[za]	[çi]	[zɯ]	[ze]	[zo]	[za]	[zɯ]	[zo]	
ぱ po	ぴ pi	ぷ pu	ぺ pe	ぽ po	ぴゃ pya	ぴゅ pyu	ぴょ pyo	
/pa/[pa]	/pi/[pi]	/pu/[pɯ]	/pe/[pe]	/po/[po]	/pja/[pʲā]	/pju/[pʲɯ]	/pjo/[pʲo]	
ば ba	び bi	ぶ bu	べ be	ぼ bo	びゃ bya	びゅ byu	びょ byo	
/ba/[ba]	/bi/[bi]	/bu/[bɯ]	/be/[be]	/bo/[bo]	/bja/[bʲā]	/bju/[bʲɯ]	/bjo/[bʲo]	
わ wa	を wo	ん n		っ *				
/wa/[wa]	/wo/[o]	/N/[m]		/Q/[p]				
		[n][ɲ][ɲ][ǂ]	[t][s][l]	[[k] *][b] *][d] *][h] *][ɸ] *][g]				

C. Novejši glasovi³³

ウィ wi	ウェ we	ウォ *	ファ fa	フィ fi	フェ fe	フォ fo	ヴァ va	ヴィ vi	ヴ vu
[wi]	[we]	[wo]	[ɸa]	[ɸi]	[ɸe]	[ɸo]	[βa]	[βi]	[βɯ]
ヴェ ve	ヴォ vo	ティ *	トゥ *	ディ di	ドゥ du	スイ *	ズァ *	ズィ *	ズェ *
[ʌe]	[ʌo]	[ti]	[tu]	[di]	[dɯ]	[si]	[za]	[zi]	[ze]
ゾオ *	シエ sye	ジエ zye	ツァ *	ツイ *	ツェ *	ツォ *			
[zo]	[e]	[dže]	[tsa]	[tsi]	[tse]	[tso]			

³³ Pri novejših glasovih latiniziran zapis ni sistematiziran, zato je povečini označen z zvezdico.

NON-REVISED VERSION

Medtem ko so krajšani glasovi (B.) v japonskem govoru seveda že povsem naturalizirani, pa to še ne velja za novejše glasove (C.). Te je moč zaslediti v pisni obliki, izgovarjava pa – predvsem pri starejših govorcih – pogosto uide na osnovni glasovni sestav (A. in B.), katerega ponazarja starejša oblika zapisa. V več primerih tako obstajata dve obliki zapisa; starejša, ki temelji na osnovnem glasovnem sestavu, in novejša, ki uporablja bolj ali manj na novo sprejete glasove (ミルク・テ miruku tee - ミルク・ティー miruku *tii (čaj z mlekom) in ニュー・ジールランド nyuu ziirando - ニュー・ズイーランド njuu *ziirando (Nova Zelandija)). Tudi Slovenija ima dve obliki zapisa: starejšega スロベニア suroobenia in novejšega スロヴェニア surovenia. Poglejmo si nekaj primerov novejših sprejetih besed³⁴: アーティフィシャル aatifisyaru umeten, ファイル fairu datoteka, ディプロマシー dipuromasii diplomacija, ウィーン wiin Dunaj, ハードウェア haadowea aparaturna oprema.

1.2.2.4.1. Zapis slovenskih lastnih imen s katakano

Vsi, ki imamo karkoli opraviti z Japonsko in japonskim jezikom, se slej ali prej srečamo z zapisovanjem lastnih imen, naj bodo to osebna, obča ali pa zemljepisna imena v *katakani*. Predvsem zemljepisna imena je že moč najti v številnih vodičih in predstavitvenih brošurah o Sloveniji³⁵, težje pa je priti do japonskih zapisov slovenskih lastnih imen. Glede na to, da smo že spoznali fonemski sistem japonskih samoglasnikov in soglasnikov, fonetično realizacijo fonemov in njihove fonotaktične kombinacije, nenazadnje pa tudi sistem glasov in njim ustrezne znake v pisavi, je namesto časa, ki bi ga porabili za iskanje že obstoječih zapisov, bolje razmisliti o splošnih pravilih zapisovanja slovenskih glasov s *katakano*. Nekaj najosnovnejših pravil in primerov je opisanih v tem razdelku.

Natančnost zapisa izgovarjave slovenskih lastnih imen omejuje glasovni sistem japonskega jezika, ki, lahko rečemo, je tako po številu fonemov kot tudi v fonotaktičnih kombinacijah precej enostavnejši od slovenskega³⁶. Vendar se lahko z nekaterimi spretnimi potezami kolikor toliko približamo idealnemu. Pa si jih oglejmo na primerih lastnih imen.

V japonskem jeziku je najpogostejše zaporedje soglasnik-samoglasnik, soglasniška zaporedja so zelo omejena. Nekatera slovenska zaporedja dveh soglasnikov je mogoče izraziti s kombinacijo moraičnega nosnika (Ambrož アンブロシュ ambrosyu, Šinkovec シンコベツ sinkobecu, Kolander コラnderu koranderu) ali pa z uporabo pojava izgube samoglasniške zvonečnosti v japonščini (Pevec ベヴェツ pevetu, Piškur ピシユクル pisyukuru, Štrovs シュトウロウ

³⁴ Obstaja veliko število slovarjev tujk, kot na primer カタカナ語新辞典 *katakanago sinziten*, v katerih je moč najti zelo zanimive primere.

³⁵ Dobršnji del teh je najti tudi na spletnih straneh.

³⁶ Poudarjam, da so spodnji primeri zapisi izgovorno najbližji originalu, tj. slovenskim besedam. V dejanskem svetu pa vendarle ne vztrajamo vedno le in predvsem pri fonetični pravilnosti, pač pa moramo upoštevati tudi sposobnosti bralca in ekonomičnost zapisa. Ne glede na to, da je večina novejših glasov že nekaj časa v uporabi, jih predvsem starejše generacije niso nikoli usvojile. Tisk pa ima tudi svoje omejitve in pogoje ekonomičnosti.

NON-REVISED VERSION

ス *syu*trousu*).

Slovenski polglasnik, ki se velikokrat vrine med več-soglasniško zaporedje, lahko rešimo s kombinacijo zgoraj omenjenega pojava izgube samoglasniške zvonečnosti in vstavitvijo samoglasnika /e/ (Strnad ステルナドウ *suterunadu*, Zmrzлак ズメルズラク *zumeruzuraku*, Drnovšek デルノウシエク *derunousyeku*).

Izguba zvonečnosti je značilna za samoglasnika /i/ in /u/, pred katerima se pojavljajo značilni soglasniški alofoni. Z njimi lahko ločimo na primer med hrvaškim 'mehkim' /ć/ in slovenskim 'trdim' /č/ (Zupančič ズパヌチチ *zupanutiti* in Zupančič ズパンチチュ *zupanutityu*). Za slovenski zadlesnično-jezični /č/, /ž/ in /š/ uporabljamo チュ *tyu*, ジュ *zyu*, シュ *syu* (Kočnar コチュナル *kotyunaru*, Dežman デジユマン *dezyuman*, Borštnar ボルシュトウナル *borusyu*tunaru*).

Za zaporedje dveh ali treh soglasnikov je najprimerneje uporabiti soglasnike v kombinaciji z /u/-ji ali /i/-ji, saj sta tidva najkrajša do vseh samoglasnikov (Smrekar スムレカル *sumurekaru*, Prašnikar プラシュニカル *purasyunikaru*, Vidmar ヴイドゥマル *vidumaru*).

V zelo kratke priimke se lahko vrine moraični zapornik, predvsem v primerih, ko je zadnji soglasnik zapornik (Čop チョップ *tyoppu*, Zec ズエツツ *zettu*, Mač マック *makku*, *Kos コス *kosu*, *Rož ロッシュ *rosyu*).

Z zgornjimi nasveti zapišimo tudi nekaj moških in ženskih imen: Božo ボジョ *bozyo*, Miha ミハ *miha*, Matej マテイ *matei*, Andrej アスドゥレイ *andurei*, Boštjan ボシュティアン *bosyu*tian*, Miro ミロ *miro*, Jure ユレ *yure*, Peter ペテル *peteru*, Rok ロック *rokku*, Slavko スラウコ *surauko*, Jože ヨジェ *yozye*, Matic マティツ *ma*titu*, Aleš アレシュ *aresyu*, Tine ティネ **tine*, Damjan ダミヤン *damjan*, Marija マリヤ *mariya*, Ana アナ *ana*, Petra ペトゥラ *pe*tura*, Tina ティナ **tina*, Nataša ナタシャ *natasya*, Jana ヤナ *yana*, Alenka アレンカ *arenka*, Mojca モイツァ *moi*ca*, Slavi スラヴィ *suravi*, Polona ポロナ *porona*, Sabina サピナ *sabina*, Maja マヤ *maya*, Silva スイルヴァ **siruva*, Barbara バルバラ *barubara*, Marjana マリヤナ *maryana*.

Nenazadnje si pogledjmo še nekaj zemljepisnih imen:

Pokrajine (地方 *tihoo*): Gorenjska ゴレンスカ地方 *gorensuka tihoo*, Dolenjska ドレンスカ地方 *dorensuka tihoo*, Notranjska ノトランスカ地方 *no*turansuka tihoo*, Štajerska シュタイエルスカ地方 *syutayerusuka tihoo*, Prekmurje プレクムーリエ地方 *purekumuurye tihoo* in Primorska プリモルスカ地方 *purimorusuka tihoo*.

Mesta (市 *tosi*): Ljubljana リュブリアーナ市 *ryuburyaana si*, Maribor マリボル市 *mariboru si*, Celje ツェリエ市 **cerye si*, Kranj クラン市 *kuran si*, Velenje ヴェレニエ市 *verenye si*, Koper コベル市 *koperu si*, Novo mesto ノヴォ・メスト市 *novo mesuto si*, Jesenice イェセニツェ市 *yeseni*ce si*, Trbovlje テルボウリエ市 *terubourye si* in Nova Gorica ノヴァ・ゴリツァ市 *nova gori*ca si*.

Reke (川 *kawa*): Sava サヴァ川 *sava gawa*, Drava ドウラヴァ川 *durava gawa*, Mura ムラ川 *mura gawa*, Kolpa コルパ川 *korupa gawa*, Soča ソチャ川 *sotya gawa*, Savinja サヴィニャ川 *savinya gawa* in Krka ケルカ川 *keruka gawa*.

Gore (山 *yama*): Triglav トウリグラウ山 **turigurau yama*, Škrlatica シュケルラティツァ山

NON-REVISED VERSION

syukerura*^{やま}ca yama, Mangart マンガルトウ山 ^{やま}mangaru*^{やま}tu yama, Stol ストウ山 ^{やま}sutou yama, Jalovec ヤ
ロヴェツ山 ^{やま}yarove*^{やま}cu yama, Grintovec グリントヴェツ山 ^{やま}gurintove*^{やま}cu yama, Kočna コチュナ山 ^{やま}kotyuna
yama, Skuta スクタ山 ^{やま}sukuta yama, Visoka Vrtača ヴイソカ・ヴェルタチャ山 ^{やま}visoka verutatya yama,

1.2.2.5. Morfonemske asimilacije

Dve vrsti morfonemskih asimilacij, to sta ^{そくおんか}t.i. 促音化 ^{そくおんか}sokuonka ali soglasniško podvojevanje (実 zitu + 家 ka → 実家 zikka dom) in 連濁 rendaku ali zvenečnjenje (ゴミ gomi + 箱 hako → ゴミ箱 gomibako koš za smeti), sta v japonščini zelo pogost pojav. Obe se pojavljata pri sestavljenih besedah kot posledica glasovnih prilagajanj med korenoma. Asimilirani koren (じっ zik-, ぼこ -bako) se imenuje stranski alomorf prvotne oblike korena (実 zitu, 箱 hako), ki je glavni alomorf.

Soglasniško podvojevanje je vrsta morfonemske asimilacije, kjer pri združitvi dveh besed (korenov) v sestavljeno besedo pride do izpada zadnjega samoglasnika prvega korena in tako do asimilacije med zadnjim soglasnikom prvega korena in prvim soglasnikom drugega korena oz. do podvajanja prvega soglasnika drugega korena. Pojavlja se pod dvema fonološkima pogojema (McCawley 1968): prvi pogoj je, da se prvi koren konča s /t/, drugi pa začne z nezvenečim soglasnikom (実 zitu + 際 sai → 実際 zissai dejstvo, 警察 keisatu + 庁 tyoo → 警察庁 keisattyo policijska postaja, 実 zitu + 社会 syakai → 実社会 zissyakai resnični svet, 別 betu + 天地 tenti → 別天地 bettenti utopija, 殺 satu + 風景 huukee → 殺風景 sappuukee opustošen), drugi pogoj pa, da se prvi koren konča s /k/ in drugi začne s /k/ (国 koku + 会 kai → 国会 kokkai parlament, 選択 sentaku + 機 ki → 洗濯機 sentakki pralni stroj, 奨学 syoogaku + 金 kin → 奨学金 syoogakkin štipendija, 全国 zenkoku + 区 ku → 全国区 zenkokku vse pokrajine v državi, 著作 tyosaku + 権 ken → 著作権 tyosakken avtorske pravice, 活 katu + 火山 kasan → 活火山 kakkazan aktiven vulkan, 没 botu + 交渉 koosyoo → 没交渉 bokkoosyoo introvertiran, 白 haku + 血球 kekkyuu → 白血球 hakkekkyuu bele krvničke).

Zvенеčnjenje je pojav, kjer v sestavljeni besedi³⁷ prvi (nezveneč) soglasnik drugega korena postane zveneč, ker se prvi koren konča s samoglasnikom (雨 ama + 傘 kasa → 雨傘 amagasa dežnik, 猫 neko + 舌 sita → 猫舌 nekozita kdor ne more jesti ali piti vročega, 女 onna + 心 kokoro → 女心 onnagokoro žensko srce). Sprememba se zgodi znotraj artikulacijskega³⁸ para nezveneč-zveneč z izjemo fonema /h/, ki takšnega zvenečega para nima (靴 kutu + 箱 hako → 靴箱 kutubako škatla za čevlje, 生け ike + 花 hana → 生け花 ikebana ikebana). Njegov zveneč par je fonem /b/, saj zgodovinsko pripadata isti družini fonemov (/h, b, p/). Do zvенеčnjenja ne pride vedno (靴 kutu + 下 sita → 靴下 kutusita nogavice, 山 yama + 川 kawa → 山川 yamakawa³⁹ gore in reke, 草 kusa

³⁷ Praviloma le v sestavljenih besedah japonskega izvora (和語 wago), ne pa tudi v besedah kitajskega izvora (漢語 kango), novejših sprejetih besedah in onomatopetskih besedah.

³⁸ Fonemski par nezveneč-zveneč, ki ima isto artikulacijsko mesto (glej Tabelo 5a).

³⁹ V primerjavi s podredno povezavo 山 yama + 川 kawa → 山川 yamagawa, ki pomeni 'gorska reka' (山の川 jama no kawa).

NON-REVISED VERSION

き くさき あま から あまから
+ 木 *ki* → 草木 *kusaki* rastlinje, 甘 *ama* + 辛 *kara* → 甘辛 *amakara* sladko-pekoč). Poznana sta dva pogoja, pod katerima lahko dokaj natančno predvidimo prisotnost zvenečjenja (Kubozono 1995): prvi je pomenski; v besedah, kjer sta korena sestavljene besede v prirednem odnosu, ponavadi ne pride **do** zvenečjenja (読み書き *yomikaki* (branje in pisanje) in 宛名書き *atenagaki* (ime, priimek in naslov), 好き嫌い *sukikirai* (nagnjenja in odpor) in 食べず嫌い *tabezugirai* (odpor do dejanja, ko nekdo pusti hrano na krožniku)). Drugi pogoj je sintaktični; v večkorenskih sestavljenih besedah se zvenečjenje pojavi le med od jedra podrednima korenoma, ki sta med seboj priredno odvisna. Poglejmo si razlago na naslednjih primerih: [[尾白]鷺] → オジロワシ *ozirowasi* (galeb) in [紋[白蝶]] → モンシロチョウ *monsirotyoo* (vrsta metulja), [[塗り]箸]入れ → ヌリバシイレ *nuribasiire* (stojalo za polakirane jedilne palčke) in [塗り[箸]入れ] → ヌリハシイレ *nurihasiire* (polakirano stojalo za jedilne palčke), [[偽]狸]汁 → ニセダヌキジル *nisedanukiziru* (rakunova juha z lačnim rakunovim mesom) in [[偽]狸]汁 → ニセタヌキジル *nisetanukiziru* (lažna rakunova juha), [[[研究]所]長] → ケンキュウジョウ *kenkyuuzotyoo* (vodja raziskovalnega centra), [[新米][所]長] → シンマイシヨウ *sinmaisotyoo* (nov vodja oddelka).

NON-REVISED VERSION

1.3. Prozodični nivo

Govor med drugim vsebuje naslednje tri lastnosti: dolžino, višino tona in glasnost. Vse tri lastnosti so dvoplastne; sestavljene iz inherentnega dela⁴⁰, ta je preko sonornosti (zvočnosti) povezan s segmentnim nivojem, in iz dela z lingvistično funkcijo. Prozodija se ukvarja z lastnostmi z lingvistično funkcijo, ki jih imenujemo prozodične lastnosti. Te s svojim delovanjem določajo prozodične sisteme jezika: naglasni, ritmični in intonacijski sistem.

1.3.1. Naglas

Naglas (アクセント *akusento*) je prozodični sistem z leksikalno funkcijo, torej ločuje pomen na besednem nivoju. Glede na to, katere pomensko-razločevalne lastnosti (弁別的特長 *benbetuteki tokutyoo*) oblikujejo naglasni sistem⁴¹, v osnovi ločimo jezike s poudarkovnim in tonskim naglasom.

Poudarkovni naglas (強勢アクセント *kyoossee akusento*) poznamo v večjem delu slovenskih severo-vzhodnih in primorskih narečij⁴² (Rigler 1968), pa tudi v drugih evropskih jezikih, kot na primer v standardni angleščini, nemščini, ruščini in drugih. Pri poudarkovnem naglasu je en del v besedi (zlog) v primerjavi s preostalimi deli poudarjen, rečemo, da izstopa. Poudarjen del se imenuje naglasno mesto, in v jezikih s poudarkovnim naglasom imata dve besedi z istim glasovnim sestavom in različnim naglasnim mestom različen pomen (te|rmin-termi|n, ka|men-kame|n, ko|lo-kolo|, bo|lnica-bolni|ca). Ponavadi pravimo, da je poudarjen zlog bolj glasen, kar je najenostavnejša psihološka interpretacija poudarkovnega naglasa, fonetično/akustično pa je naglašen del ponavadi daljši, po tonu oz. osnovni frekvenci višji, večja je tudi njegova jakost⁴³.

Tonski naglas (声調アクセント *seetyoo akusento*), ki je značilen za kitajščino, vietnamščino, tajščino in druge jezike, zaznamujejo značilni toni (padajoči, rastoči, ravni, ...) in vsak del v besedi (navadno je to zlog) ima natančno določen ton. Tonemski naglas (高低アクセント *kootee akusento* · ピッチアクセント *pitti akusento*), ki ga ravno tako oblikujejo značilni toni – le da

⁴⁰ Več o inherentnih lastnostih glasov v razdelku 1.2..

⁴¹ Med prozodičnimi lastnostmi so to tri: dolžina, višina tona in glasnost.

⁴² Standardni slovenski jezik dovoljuje tako tonemski kot tudi poudarkovni naglas, ki izhajata iz slovenskih narečij (Rigler 1968). V Toporišič (2000 [1976]: 68) je zapisano, da 'ker tonemsko naglašuje Ljubljana, je tako naglaševanje vabljivo tudi za tiste, ki ne govorijo tonemsko', vendar Srebot-Rejec (1988, 2000) ugotavlja, da tonemskost na javnem radiu in televiziji izginja, Tivadar&Jurgec (2003) pa dodajata, da niti ni preveč dobrodošlo.

⁴³ V nekaterih jezikih s poudarkovnim naglasom aktivno sodelujejo vsi trije parametri (tudi v poudarkovni slovenščini (Lehiste 1961, Toporišič 1978)), v drugih pa samo dva ali pa celo samo eden izmed njih. V slednjem primeru je to ponavadi trajanje.

NON-REVISED VERSION

so to samo visoki in nizki toni –, je v nekateri literaturi uvrščen kot podzvrst tonskega naglasa, drugje pa kot samostojna vrsta. Lahko rečemo, da definicija tonemskega naglasa v splošni fonologiji (še) ni zadovoljiva, na kar kaže dejstvo, da so v skupino jezikov s tonemskim naglasom uvrščeni tako japonski jezik kot tudi dobršnji del slovenskih narečij (del severo-zahodnih in dolenskih narečij, Rigler 1968), čeprav se njihovi fonološki sistemi kot tudi akustične realizacije precej razlikujejo.

Slovenski tonemski sistem je kombinacija leksičnega poudarka in specifičnih tonov. Toni – v 'starejšem pojmovanju' (Toporišič 1992: 2, 14) so razdeljeni na naraščajoče (cirkumfleks) in padajoče (akut) toneme, dandanes (Srebot-Rejec 1988, Toporišič 2000 [1978]) pa jih definiramo kot nizke (cirkumfleks) in visoke (akut)⁴⁴ – so pomensko-razločevalni, vendar so definirani le na poudarjenem zlogu oz. v primeru interpretacije z visokimi in nizkimi toni v odnosu do ponaglasnega zloga. Takšen poudarjen zlog pojmuje kot naglasno mesto (ku^ura-ku^ura, a^ura-a^ura, ša^ulica-ša^ulica).

V japonščini poznamo visoke in nizke tone in vsaka moraična enota⁴⁵ ima določen ton.⁴⁶ V nasprotju z jeziki s tonskim naglasom ni vsak ton v besedi pomensko razločevalen, pač pa ima takšno funkcijo samo odnos med visokim in nizkim tonom. V besedi je lahko samo en in največ en takšen tonski prehod (下がり目 *sagarime*, 滝 *taki*), kar omogoča primerjavo s poudarkovnim sistemom v smislu, da tudi v japonščini lahko govorimo o (kvazi) naglasnem mestu (アクセント核 *akusento kaku*). Ta je definiran kot zadnja moraična enota z visokim tonom in ga v fonemskem in fonetičnem zapisu označimo z /^u/ oz. []⁴⁷, na primer 涙 /na^umida/ *namida* solze. Moraični samoglasnik, moraični nosnik in moraični zapornik v standardni japonščini praviloma ne predstavljajo naglasnega mesta⁴⁸, vendar obstaja nekaj izjem; besed z naglasnim mestom na moraičnem samoglasniku, kot je 湖 /mizu^umi/ *mizuumi* jezero⁴⁹. V sestavljankeh in izpeljankah, kjer naj bi po morfofonemskih pravilih naglasno mesto pripadalo kateri izmed zgornjih treh moraičnih enot, dodatno pravilo uvršča le-tega na predhodno moraično enoto (東京 /took^ujoo/ *tookyoo* + 駅 /eki/ *eki* → 東京駅 /took^ujoo^ueki/ *tookyooeki* Tokijska postaja).

Obenem je moč najti besede brez naglasnega mesta (顔 /kao/ *kao* obraz, ウサギ /usa^ugi/ *usagi* zajec) in besede, kjer je naglasno mesto realizirano na zadnji moraični enoti besede šele z

⁴⁴ Verjetno gre za razliko v interpretaciji naglasa, ki je v starejšem zapisu zaznavno-fonetična.

⁴⁵ Moraično enoto lahko predstavlja vsak samoglasnik na začetku besede, vsako zaporedje soglasnik+samoglasnik, kot tudi vsak moraični samoglasnik, moraični nosnik in moraični zapornik.

⁴⁶ Nekatera japonska narečja imajo poudarkovni naglas oz. so brez naglasna (Uwano 2003).

⁴⁷ V nekateri literaturi je znak za naglasno mesto uporabljen tudi v *kani* (な・みだ *namida* solze).

⁴⁸ To ne velja za vsa japonska narečja s tonemskim naglasom. Tako v narečjih regije Kansai (Osaka, Kjoto) beseda こんにちは *konnitiwa* (dober dan) naglasno mesto pripada moraičnem nosniku: /ko^unitiwa/ (Akamatsu 1997).

⁴⁹ Beseda 湖 *mizuumi* je sestavljena iz 水 *mizu* + 海 *umi* in njeno naglasno mesto nakazuje morfološko mejo, vendar pa etimološko ozadje ne spremeni dejstva o današnjem naglasnem vzorcu.

NON-REVISED VERSION

začetnim nizkim tonom naslednje besede⁵⁰ (耳^{みみ}が^{はし} /mimiŋga/ *mimiga* uho je, 男^{おとこ}が^{はし} /otokoŋga/ *otokoga* moški je). Vsem je dobro poznan minimalni trojček 箸^{はし}がある。/haŋsiga aru/ *hasiga aru* Tam so jedilne palčke, 橋^{はし}がある。/hasiŋga aru/ *hasiga aru* Tam je most. in 端^{はし}がある。/hasiga aru/ *hasiga aru* Tam je rob.^{がた}

V japonskem jeziku torej govorimo o naglasnih vzorcih oz. tipih (アクセント型 *akusento gata*, アクセント・パターン *akusento pataan*) besed, ki so ponazorjeni v Tabeli 7 (za popolnejšo predstavitev je besedam pripisan sklonski členek が^{ga}).

⁵⁰ Največkrat je to členek.

NON-REVISED VERSION

NON-REVISED VERSION

Z naglasnim mestom so določeni toni vseh moraičnih enot v besedi. Moraična enota, ki predstavlja naglasno mesto, je zadnja moraična enota z visokim tonom in vse (z izjemo prve) enote pred njo so realizirane z visokim, ter vse za njo z nizkim tonom. V besedah brez naglasnega mesta vse razen prve moraične enote nosijo visok ton (Skica 1).⁵¹

あいさつ 挨拶が	/a[ɪ]satuɡa/	あいさつが	<i>aisatuga</i>	pozdrav je
あさがお 朝顔が	/asa[ŋ]ɡaoga/	あさがおが	<i>asagaoga</i>	jutranja zarja je
あおぞら 青空が	/aozo[ŋ]raɡa/	あおぞらが	<i>aozoraga</i>	modro nebo je
いもうと 妹が	/imooto[ŋ]ɡa/	いもうとが	<i>imootoga</i>	mlajša sestra je
ともだち 友達が	/tomodatiga/	ともだちが	<i>tomodatiga</i>	prijatelj je

Skica 1: Fonološki prikaz naglasnega vzorca na besedah s štirimi moraičnimi enotami iz Tabele 7.

Akustično naglasni vzorec oblikuje le osnovna frekvenca, druga dva prozodična parametra, to sta trajanje⁵² in jakost, pa ne kažeta sistematičnih sprememb vrednosti pri besedah z različnimi naglasnimi vzorci (Sugitoo 1982), zato lahko sklepamo, da – v nasprotju s slovenskim jezikom – ne sodelujeta pri izražanju leksikalne funkcije.⁵³ Kot prikazuje Spektrogram 7a za japonsko besedo 歯磨き *hamigaki* (zobna pasta) z naglasnim mestom na drugi moraični enoti, je začetna vrednost krivulje osnovne frekvence relativno nizka in se ob prehodu na drugo moraično enoto začne strmo vzpenjati, znotraj nje doseže vrh, potem pa sledi strm padec. Spektrogram 7b (zgoraj desno) ilustrira besedo 漬物 *cukemono* (stranska jed), ki nima naglasnega mesta. V tem primeru pride do nezvonečnosti prvega samoglasnika, zato znotraj prve moraične enote osnovna frekvenca ni podana, v nadaljevanju pa tudi ni strmejšega padca njene krivulje⁵⁴.

V tonemskem narečju slovenskega jezika v primeru cirkumfleksa naglasno mesto izkazuje najvišjo vrednost jakosti kot tudi trajanja, osnovna frekvenca pa je v primerjavi s ponaglasnim zlogom relativno nizka (beseda *valček*, Spektrogram 7c, spodaj levo). V poudarkovnem narečju (beseda *kobilica*, Spektrogram 7d, spodaj desno) je naglasni drugi zlog realiziran z najvišjima vrednostima tako osnovne frekvence kot jakosti in tudi trajanje naglašene zloga je daljše v primerjavi z ostalimi nenaglašeni zlogi⁵⁵.

⁵¹ V fonološkem orisu naglasnega vzorca sta bila uporabljena izraza 'vse moraične enote pred naglasnim mestom' oz. v naslednjem stavku 'vse moraične enote', ki pa ne veljata vedno za prvo nenaglašeno moraično enoto v besedi, katere normiran ton v standardni japonščini je nizek (glej 2.3.1.1. Tonske variante naglasnega vzorca).

⁵² Več o trajanju je napisanega v odseku o ritmu v 2.3.2..

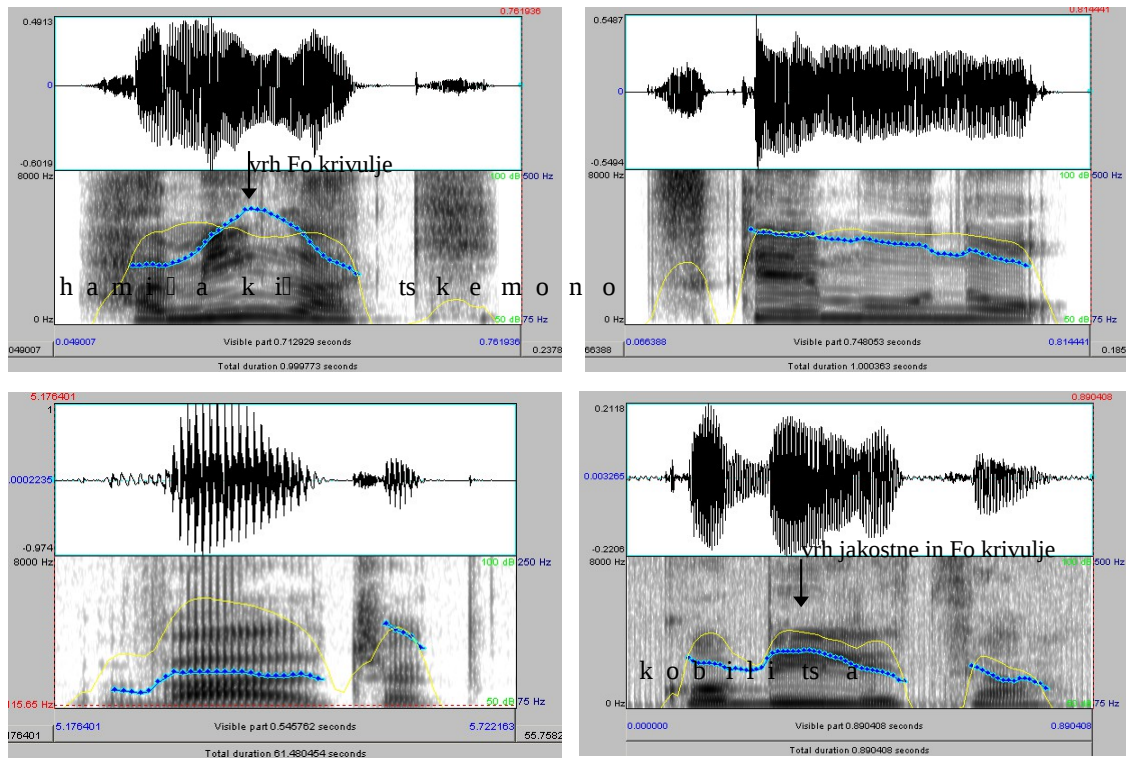
⁵³ Izvrstno delo o fonetičnem tonskem poteku je med drugim tudi Pierrehumbert&Beckman 1988.

⁵⁴ Krivulja osnovne frekvence sicer enakomerno pada. To je posledica fiziološkega dogajanja pri govoru, ki se izraža akustično, psihološko pa takšno spremembo preslišimo.

⁵⁵ Trajanje posameznih moraičnih enot v japonščini oz. zlogov v slovenščini je daljše proti koncu besede, kar pa nima lingvističnega pomena (Golob 2005).

NON-REVISED VERSION

Spektrogrami 7a-d: Primerjava vrednosti prozodičnih parametrov v japonščini (beseda z naglasnim mestom levo zgoraj in beseda brez naglasnega mesta desno zgoraj) in slovenščini (beseda s tonemskim naglasom levo spodaj in beseda s poudarkovnim naglasom desno spodaj).

Za slovenske študente je japonski naglas precej problematičen, saj sta tako psihološko dojetje naglasa kot tudi njegova akustična realizacija v obeh jezikih precej drugačna (Golob 2004, 2005). Tudi tista slovenska narečja, ki so v splošni fonologiji skupaj z japonščino uvrščena v skupino jezikov s tonemskim naglasom, se tipološko precej razlikujejo od japonskega naglasnega sistema. Natančnejših raziskav o učinkovitem pristopu k učenju japonskega naglasnega sistema še ni, potrebno pa se je zavedati, da pri številnih, predvsem fonoloških razlikah med jezikoma niso dovolj le vaje izgovarjave, pač pa se je potrebno naglas naučiti tudi pravilno slišati.

1.3.1.1. Tonske variante naglasnega vzorca

Poznamo dve tonski varianti, ki ne vplivata na pomensko-razločevalno vlogo naglasnega vzorca. Prva se nanaša na naglasno mesto, ki je po fonološki razlagi zadnja moraična enota⁵⁶ z visokim tonom. Ta je povečini akustično realizirana z vrhom osnovne frekvence. Le v primeru visokega samoglasnika, predvsem takrat, ko se ta nahaja na prvi moraični enoti v besedi, pride do fenomena zapoznelega vrha osnovne frekvence oz. do t.i.

⁵⁶ Izvzeti so moraični samoglasnik, moraični nosnik in moraični zapornik.

NON-REVISED VERSION

zapoznelega padca (遅下がり *ososagari*), ki ga je prvi zapisal Neostupny (1953), fonetično dokazan in natančneje opisan pa je v Sugitoo (1982). Zaradi pogojev, pod katerimi se pojavlja, bi ga lahko poimenovali kot alotonska kombinacija prvotno visokega naglasnega tona in njemu sledečega nizkega tona (Skica 2).

おそさ
うみ いえ
海の家 /uːminoie/ うみのいえ *uminoie* hiša ob morju

Skica 2: Modelni prikaz fenomena zapoznelega padca v besedi 海の家 *uminoie* (hiša ob morju). S polno črto je označen fonološki tonski potek, s prekinjeno črto pa njegova fonetična varianta.

Druga tonska varianta, tj. prosta varianta prve moraične enote v besedi, ki ne predstavlja naglasnega mesta, je že bila na kratko omenjena v splošnem opisu naglasnega vzorca (Skica 1). Takšna moraična enota je v normiranem govoru, ko je beseda izgovorjena samostojno, definirana z nizkim tonom, čeprav je njena realizacija z visokim tonom enako sprejemljiva (Skica 3). V stavku je ena ali druga tonska varianta odvisna od položaja besede v stavku in od naglasnega vzorca predhodnje besede. Na začetku stavka moraična enota nosi nizek ton in z nizkim tonom je realizirana tudi, če predhodnja beseda vsebuje naglasno mesto. V primeru, ko predhodnja beseda nima naglasnega mesta, pa ima le-ta visok ton (več o tonskem poteku v stavku v 2.3.1.4.).

た もの
食べ物 /tabemoːno/ たべもの *tabemono* hrana

Skica 3: Modelni prikaz proste tonske variante na prvi moraični enoti v besedi 食べ物 *tabemono* (hrana).

1.3.1.2. Morfoprozodične spremembe naglasnega vzorca

Tri glavne besedne vrste, to so samostalniki, pridevniki in glagoli, so v japonščini morfološko aktivne. Pridevniki (nekateri) in glagoli imajo spremenjujoča se slovnična obrazila (優しい *yasasii* prijazen – 優しく *yasasiku* prijazno, 笑う *warau* smejati se – 笑いながら *warainagara* smejoč se), vse tri vrste pa sodelujejo tudi kot morfemi v zloženkah (glagol+samostalnik: 乗り物 *norimono* vozilo, pridevnik+samostalnik: 青空 *aozora* modro nebo). Takšne morfološke spremembe velikokrat pogojujejo predvidljive spremembe naglasnih vzorcev. Te so opisane v naslednjih odstavkih, kjer je dodana še kratka razlaga o naglaševanju členkov. Natančnejše informacije o naglaševanju pa je moč najti v Sakai 1992 in Kubozono 1995.

Samostalniki v japonščini nimajo aktivnih slovničnih obrazil in enostavne samoglasniške besede imajo nespremenljiv naglasni vzorec. Ta ne sledi pravilom in se ga je zato potrebno naučiti in zapomniti. V nasprotju z enostavnimi samostalniki so samostalniške zloženke, katerih morfemi sicer ne ohranjajo naglasnega vzorca, ki jim je določen kot samostojni vrsti (時間 /d̥iːka/ *zikan* čas → 数時間 /suud̥iːka/ *suuzikan* nekaj ur), privzemajo pa deloma predvidljive spremembe le-tega:

NON-REVISED VERSION

- a) ~時間 /-ziŋka/ ~*zikan*, ~週間 /-sjuŋuka/ ~*syuukan*, ~か月 /-kaŋgetsu/ ~*kagetu*, ~十円 /-djuŋue/ ~*zyuuen*, ~曜日 /-joŋobi/ ~*yoobi*, ~大学 /-daŋigaku/ ~*daigaku*, ~料理 /-rjoŋori/ ~*ryoori*, ~売り場 /-uŋriba/ ~*uriba*,
- b) ~時 /-zi/ ~*zi*, ~分 /-hu/ ~*hun*, ~人 /-ni/ ~*nin*, ~駅 /-eki/ ~*eki*, ~県 /-ke/ ~*ken*, ~市 /-si/ ~*si*,
- c) ~日 /-ka/ ~*ka*, ~万円 /-maŋe/ ~*man'en*, ~千円 /-seŋe/ ~*sen'en*, ~語 /-go/ ~*go*.

Sestavljenke, ki vsebujejo več kot dva morfema, imajo bolj zapletene naglasne vzorce.

Poglejmo si naslednjih nekaj primerov (Kubozono 1995: 83-85):

- A. 全 /ze/ *zen*+ 日本 /niho/ *nihon* + 空輸 /kuŋuju/ *kuuyu* → [[全日本] 空輸] → 全日本空輸 /zeŋihoŋkuŋuju/ *zennihonkuuyu* letalski prevozi po celi Japonski
- B. 自由 /ziju/ *ziyu*+ 民主 /minsju/ *minsyuu*+ 党 /too/ *too* → [[[自由][民主]] 党] → 自由民主党 /zijuŋumiŋsju/ *zijuuminsyutoo* liberalno demokratska stranka
- C. インド /iŋdo/ *indo*+ ヨーロッパ /jooroŋppa/ *yooroppa*+ 語族 /gozoku/ *gozoku* → [[[インド][ヨーロッパ]] 語族] → インドヨーロッパ語族 /iŋdojooroŋppagoŋzoku/ *indoyooroppagozoku* indo-evropska jezikovna družina
- D. 関東 /kaŋtoo/ *kantoo*+ 大 /daŋi/ *dai*+ 震災 /siŋsai/ *sinsai* → [関東[大[震災]]] → 関東大震災 /kaŋtoodaisiŋsai/ *kantoodaisinsai* Kanto veliki potres

Primerjajmo še naslednje pare (ibid.: 87):

- E. [[[日本][舞踊]] 協会] /nihoŋbujookjoŋokai/ *nihonbuyookyookai* (Združenje za japonske plese) in [日本[舞踊]] 協会] /nihoŋbujookjoŋokai/ *nihonbuyookyookai* (Japonsko združenje za plese)
- F. [[[ドイツ][文学]] 協会] /doitubuŋgakukjoŋokai/ *doitubungakuyookai* (Društvo za nemško literaturo) in [ドイツ[文学][協会]] /doitubuŋgakukjoŋokai/ *doitubungakuyookai* (Nemško društvo za literaturo)
- G. [[[国民][性]] 調査] /kokumiŋseetjoŋosa/ *kokuminseetyoosa* (Raziskava o nacionalnosti državljanov) in [国民[性][調査]] /kokumiŋseetjoŋosa/ *kokuminseetyoosa* (Raziskava o številu moških in ženskih prebivalcev)

Pridevnike glede na njihovo obrazilno aktivnost delimo na *na-pridevnike* (な - 形容詞 *na-keeyoosi*) in *i-pridevnike* (い - 形容詞 *i-keeyoosi*). Prve lahko obravnavamo kot samostalnike, saj imajo določen naglasni vzorec, slednji pa imajo delno predvidljiv naglasni vzorec, kar je razvidno iz naslednjih oblik (znak ◻ predstavlja zadnjo moraično enoto pred spremenljivim obrazilom):

I. Srednji naglasni vzorec ~ ◻ ◻ ◻ い ~ ◻ ◻ ◻ i II. Ničelni naglasni vzorec ~ ◻ ◻ ◻ い ~ ◻ ◻ ◻ i

◻ ◻ ◻ い /-i/ ◻ i	◻ ◻ ◻ い /-i/ ◻ i
◻ ◻ ◻ いひと /-ihito/ ◻ i hito	◻ ◻ ◻ いひと /-ihito/ ◻ i hito
◻ ◻ ◻ く /-ku/ ◻ ku	◻ ◻ ◻ く /-ku/ ◻ ku
◻ ◻ ◻ くな ◻ る /-kunaŋru/ ◻ kunaru	◻ ◻ ◻ くな ◻ る /-kunaŋru/ ◻ kunaru
◻ ◻ ◻ くな ◻ い /-kunaŋi/ ◻ kunai	◻ ◻ ◻ くな ◻ い /-kunaŋi/ ◻ kunai
◻ ◻ ◻ くな ◻ かった /-kunaŋkatta/ ◻ kunakatta	◻ ◻ ◻ くな ◻ かった /-kunaŋkatta/ ◻ kunakatta
◻ ◻ ◻ いです /-idesu/ ◻ i desu	◻ ◻ ◻ いです /-idesu/ ◻ i desu

NON-REVISED VERSION

〇〇かった /-〇katta/ 〇katta

〇〇かった /-〇katta/ 〇katta

〇〇くて /-〇kute/ 〇kute

〇〇くて /-〇kute/ 〇kute

Primeri pridevnikov vrste I.: 青い *aoi* (moder), 暑い *atui* (vroč), 熱い *atui* (vroč), 痛い *itai* (boleč), うまい *umai* (dober), 多い *ooi* (veliko), 辛い *turai* (hudo), 黒い *kuroi* (črn), 怖い *kowai* (strašen), 寒い *samui* (mrzel), 白い *siroi* (bel), すごい *sugoi* (super), 狭い *semai* (ozek), 高い *takai* (visok), 近い *tikai* (bližnji), 強い *tuyoi* (močan), 苦い *nigai* (grenek), 早い *hayai* (hiter), 低い *hikui* (nizek), ひどい *hidoi* (grozen), 深い *hukai* (globok), 太い *hutoi* (debel), 古い *hurui* (star), 細い *hosoi* (tanek), まずい *mazui* (neokusen), 安い *yasui* (poceni), 弱い *yowai* (šibek), 若い *wakai* (mlad), 悪い *warui* (slab), うるさい *urusai* (glasen), うれしい *uresii* (vesel), 大きい *ookii* (velik), かわいい *kawaii* (ljubek), 汚い *kitanai* (umazan), 厳しい *kibisii* (strog), 細かい *komakai* (droben), 寂しい *sabisii* (osamljen), 少ない *sukunai* (malo), 涼しい *suzusii* (svež), 正しい *tadasii* (pravilen), 楽しい *tanosii* (zabaven), 小さい *tiisai* (majhen), 短い *mizikai* (kratek), 暖かい *ataakai* (topel), 温かい *ataakai* (topel), 新しい *atarasii* (nov), 忙しい *isogasii* (zaposlen), 美しい *utukusii* (ljubek), 面白い *omosiroi* (zanimiv), すばらしい *subarasii* (čudovit), 恥ずかしい *hazukasii* (osramočen), 珍しい *mezurasii* (nenavaden), 柔らかい *yawarakai* (mehek), 良い *joi* (dober).

Primeri pridevnikov vrste II.: 赤い *akai* (rdeč), 厚い *atui* (debel), 甘い *amai* (sladek), 薄い *usui* (tanek), 遅い *osoi* (počasen), 重い *omoi* (težek), 軽い *karui* (lahek), 暗い *kurai* (temen), 眠い *nemui* (zaspan), 丸い *marui* (okrogel), 明るい *akarui* (svetel), 危ない *abunai* (nevaren), おいしい *oisii* (slasten), 悲しい *kanasii* (žalosten), 黄色い *kiroi* (rumen), 冷たい *tumetai* (mrzel), 易しい *yasasii* (lahek), 優しい *yasasii* (prijazen), 難しい *muzukasii* (težek).

Tudi glagoli so obrazilno aktivni. Glede na število možnih obrazil jih delimo na dve skupini, tj. na enostopenjske in petstopenjske glagole, vendar pa morfološka razdelitev ne vpliva na oblikovanje dveh značilnih oblik sprememb naglasnega vzorca. Ti sta odvisni od naglasnega vzorca glagola v svoji osnovni slovarski obliki. Poglejmo si osnovni oris sprememb (znak ◻ predstavlja eno moraično enoto):

I. Srednji naglasni vzorec

~ ◻ ◻ ◻

〇〇〇て /-〇-te/ 〇〇〇te

〇〇〇ても /-〇-temo/ 〇〇〇temo

〇〇〇た /-〇-ta/ 〇〇〇ta

〇〇ない /-〇nai/ 〇〇nai

〇〇ないひと /-〇naihito/ 〇〇nai hito

〇〇ないで /-〇naide/ 〇〇naide

〇〇なくとも /-〇nakutemo/ 〇〇nakutemo

〇〇なければ /-〇nakereba/ 〇〇nakereba

II. Ničelni naglasni vzorec ~ ◻ ◻

〇〇て /-te/ 〇te

〇〇ても /-te-mo/ 〇temo

〇た /-ta/ 〇ta

〇な ◻ い /-na-i/ 〇nai

〇な ◻ いひと /-na-ihito/ 〇nai hito

〇な ◻ いで /-na-ide/ 〇naide

〇な ◻ くとも /-na-kutemo/ 〇nakutemo

〇な ◻ ければ /-na-kereba/ 〇nakereba

Primeri glagolov vrste I.: いらっしやる *irassyaru* (biti), 集まる *atumaru* (zbrati se), おっしやる *ossyaru* (reci), 驚く *odoroku* (biti presenečen), 頑張る *ganbaru* (truditi se), 手伝う *tetudau* (pomagati), 引越す *hikkosu*

NON-REVISED VERSION

よろこぶ (seliti se), 喜ぶ *yorokobu* (razveseliti se), 覚える *oboeru* (zapomniti si), 答える *kotaeru* (odgovoriti), 閉める *simeru* (zapreti), 起きる *okiru* (zbuditi se), 食べる *taberu* (jesti), 見せる *miseru* (pokazati), 歩く *aruku* (hoditi), 泳ぐ *oyogu* (plavati), かぶる *kaburu* (pokriti), 頼む *tanomu* (prosit), 作る *tukuru* (narediti), 習う *narau* (naučiti se), 走る *hasiru* (teči), 話す *hanasu* (govoriti), 休む *yasumu* (počivati), 思う *omou* (misliti), 壊す *kowasu* (pokvariti), 残る *nokoru* (ostati), 払う *harau* (plačati), 戻る *modoru* (vrniti se), 来る *kuru* (priti), 見る *miru* (gledati), ある *aru* (biti), 会う *au* (srečati), 合う *au* (odgovarjati), 書く *kaku* (pisati), 切る *kiru* (rezati), 住む *sumu* (stanovati), 出す *dasu* (dati ven), 立つ *tatu* (stati), 取る *toru* (vzeti), 脱ぐ *nugu* (sleči), 飲む *nomu* (piti), 待つ *matu* (čakati), 持つ *motu* (nositi), 読む *yomu* (brati).

Primeri glagolov vrste II.: 召し上がる *mesigaru* (jesti, piti), 生まれる *umareru* (roditi se), 教える *osieru* (poučevati), 出かける *dekakeru* (odpraviti se), 並べる *naraberu* (razvrstiti), 忘れる *wasureru* (pozabiti), 始まる *hazimaru* (začeti se), 働く *hataraku* (delati), 開ける *hirakeru* (odpreti), 入れる *ireru* (vstaviti), 借りる *kariru* (sposoditi si), 消える *kieru* (izginiti), 遊ぶ *asobu* (igrati se), 洗う *arau* (pomiti), 歌う *utau* (peti), 座る *suwaru* (sedeti), 使う *tukau* (uporabljati), 止まる *tomaru* (ustaviti se), 並ぶ *narabu* (stati v vrsti), 登る *noboru* (plezati), 曲がる *magaru* (upogniti se), 磨く *migaku* (umivati), 渡る *wataru* (prečkati), なくす *nakusu* (izgubiti), する *suru* (narediti), いる *iru* (biti), 着る *kiru* (obleči), 寝る *neru* (spati), 言う *iu* (reci), 行く *yuku* (iti), 売る *uru* (prodati), 置く *oku* (postaviti), 押す *osu* (potiskati), 買う *kau* (kupiti), 貸す *kasu* (posoditi), 聞く *kiku* (poslušati), 消す *kesu* (ugasniti), 死ぬ *sinu* (umreti), 吸う *suu* (kaditi), 飛ぶ *tobu* (leteti), 乗る *noru* (peljati se), 引く *hiku* (vleci), 呼ぶ *yobu* (klicati).

Večina preostalih jezikovnih vrst – z izjemo sklonskega členska *no* (-svojljni členek-) in pomožnega glagolskega obrazila *らしい rasii* (zdeti se)⁵⁷, ki sta podrobneje opisana v nadaljevanju – nima značilnih nespremenljivih naglasnih vzorcev, temveč je njihov tonski potek odvisen od naglasnega vzorca besed pred njimi. Tako je višina tona enomoraičnih členkov povsem predvidljiva, tonski poteki večmoraičnih členkov in obrazil pa izražajo sistematične spremembe glede na to, ali je predhodnja beseda z ali brez naglasnega mesta. V prvem primeru naglasno mesto znotraj predhodnje besede členu določi nizke tone na vseh njegovih moraičnih enotah (先生からだ /se|se|lekarada/ *sensee karada* ker je učitelj, 先生だろう /se|se|ledaroo/ *sensee daroo* verjetno učitelj) .⁵⁸ V primeru, ko ima predhodnja beseda ničelni naglasni vzorec, pa naglasno mesto pripada členu, tj. njegovi prvi moraični enoti. Poglejmo si nekaj takšnih primerov: □かしら /kutika|sira/ *kutikasira* usta, si mislim, □ばかり /kutiba|kari/ *kutibakari* sama usta, □まで /kutima|de/ *kutimade* do ust, □でしょう /kutidesjo|o/ *kutidesyoo* verjetno usta, □としては /kutitosite|wa/ *kutitositewa* kot usta, □しか /kutisi|ka/ *kutisika* samo usta, □だけだ /kutidake|da/ *kutidakeda* samo usta, □かぎり /kutika|giri/ *kutikagiri* samo usta.

⁵⁷ Prevod tega obrazila je odvisen od konteksta. V oklepaju je naveden le eden izmed možnih prevodov.

⁵⁸ Pri nekaterih členkih je mogoča tudi druga oblika naglasnega vzorca, ki je enaka naglasnemu vzorcu členska za besedo brez naglasnega mesta (glej razlago). Takšni členki so na primer だけ (だ) *dake da* samo, ベき (だ) *beki da* morati, ぐらい *gurai* približno ter še nekaj drugih (先生 /se|se|le/ *sensee* → 先生だけだ /se|se|ledakeda/ ali pa /se|se|edake|da/ *sensee dakeda* samo učitelj) .

NON-REVISED VERSION

Sklonski členek の *no* (-svojljni členek-) se ne prilagodi vedno naglasnemu vzorcu predhodnje besede; končni naglasni vzorec predhodnje besede spremeni v ničelni naglasni vzorec in v tem primeru je členek の *no* izgovorjen z visokim tonom (話を^{はなし}する /hanasi^hwosuru/ *hanasiwo suru* (govoriti) → 話の内容 /hanasinonaijoo/ *hanasino naiyoo* (vsebina govora)).

Pomožno glagolsko obrazilo らしい *rasii* (zdeti se) je podobno pridevnikom, saj ima trdno zakoreninjen srednji naglasni vzorec z naglasnim mestom na predzadnji moraični enoti. Vsako predhodnjo besedo, ne glede na njen naglasni vzorec, spremeni v besedo z ničelnim naglasnim vzorcem (糸 /i^{ito}to/ *ito nit* : 糸らしい /itorasi^{ito}i/ *itorasii* naj bi bila nit, 卵 /tama^{tama}go/ *tamago* jajce : 卵らしい /tamagorasi^{tama}i/ *tamagorasii* naj bi bilo jajce, 先生 /se^{sen}see/ *sensee* učitelj : 先生らしい /se^{sen}seerasi^{sen}i/ *seenseerasii* naj bi bil učitelj, 花 /hana^{hana}/ *hana* roža : 花らしい /hanarasi^{hana}i/ *hanarasii* naj bi bila roža, 口 /k^{ku}ti/ *kuti* usta : 口らしい /kutirasi^{ku}i/ *kutirasii* naj bi bila usta) .

1.3.1.3. Naglasni vzorci tujk

Za tujke so pravila naglaševanja razmeroma preprosta. Besede, ki štejejo največ tri moraične enote, so večinoma naglašene na prvi moraični enoti (ビル /bi^{bi}ru/ *biru* zgradba, ガム /ga^{ga}mu/ *gamu* žvečilni gumi, メモ /me^{me}mo/ *memo* zapiski, ミルク /mi^{mi}ruku/ *miruku* mleko, オペラ /o^opera/ *opera* opera, ポスト /po^{po}suto/ *posuto* poštni nabiralnik) . V besedah z vsaj štirimi moraičnimi enotami panaglasno mesto pripada, šteto od zadaj, tretji moraični enoti v besedi (a.).⁵⁹ To je v primeru moraičnega samoglasnika, moraičnega nosnika oz. moraičnega zapornika predstavljeno na predhodnjo, torej od zadaj četrto moraično enoto (b.).

- a. カフェテリア /kafete^{ka}ria/ *kafeteria* kavarna プラスチック /purasuti^{pu}kku/ *purasutikku* plastika
パトカー /patoka^{pa}ka/ *patokaa* policijski avto モノレール /monore^{mo}eru/ *monoreeru* enotirna železnica
アイスティー /aisu^{ai}tii/ *aisu*tii* čaj z mlekom ストライキ /sutora^{su}iiki/ *sutoraiki* stavka
- b. コーラス /ko^{ko}lorasu/ *koorasu* zbor スキャンダル /sukja^{su}ddaru/ *sukyandaru* škandal
スーパー /su^{su}lupaa/ *suupaa* supermarket コンプレックス /ko^{ko}pure^{ku}kkusu/ *konpurekusu* kompleks
シャンプ /sja^{su}puu/ *syampu* šampon ステッカー /sute^{su}tkkaa/ *sutekkaa* nalepka

V japonsčini je razširjen pojav, da so besede, ki so izpeljane iz dveh tujih besed, skrajšane na štiri moraične enote. Takšne besede ponavadi nimajo naglasnega mesta (Kubozono 1995: 19):

- リモ (ート) *rimooto*+コン (トロール) *kontorooru*→リモコン /rimoko^{ri}/ *rimokon* daljinski upravljaliec
マザ (ー) *mazaa*+コン (プレクス) *kompurekusu*→マザコン /mazako^{ma}/ *mazakon* materinski kompleks
ツア (ー) *tuaa*+コン (ダクター) *kondakutaa*→ツアコン /tuako^{tu}/ *tuakon* vodja izleta
ゼネ (ラル) *zeneraru*+スト (ライキ) *sutoraiki*→ゼネスト /zenesuto^{ze}/ *zenesuto* vsesplošna stavka

⁵⁹ Obstaja nekaj izjemam (アクセント /a^{aku}kuse^{ku}to/ *akusento* naglas, コンサート /ko^{ko}saato/ *konsaato* koncert, アトラス /a^{atu}torasu/ *atorasu* atlas, プレジデント /pure^{pu}rezide^{re}nto/ *purezidento* predsednik) .

NON-REVISED VERSION

エン (ジン) *enzin* + スト (ツプ) *sutoppu* → エンスト /*ensuto*/ *ensuto* ustavitev motorja

1.3.1.4. Realizacija tonskega poteka naglasnega vzorca v govorni verigi

Kljub temu, da smo že spoznali pravila naglaševanja, pa verjetno vseeno ostaja nekaj negotovosti glede razporejanja visokih in nizkih tonov po moraičnih enotah v stavku. Poglejmo si naslednje primere:

- a. 春は花が美しいから楽しいよ。 /*ha^hruwa hana^hga utukusi^hikara tanosi^hijo/* *haruwa hanaga utukusiikara tanosiyo* Spomladi je prijetno, ker so rože prelepe.

はる はな うつく たいの
はるははながうつくしいからたのしいよ。

はる
春 /*ha^hru/*
はな
花 /*hana^h/*
うつく
美しい /*utukusi^hi/*
たいの
楽しい /*tanosi^hi/*

- b. 帯は短いけれど、着物ほど短くはない。 /*obiwa mizika^hikeredo kimonohodo^h mizi^hkakuwa nai/* *obiwa mizikaikeredo kimonohodo mizikakuwa nai* Pas kimona je kratek, pa vendarle ne toliko kot kimono.

おび みじか きもの みじか
おびはみじかいけれどきものほどみじかくはない。

おび
帯 /*obi^h/*
みじか
短い /*mijika^hi/*
きもの
着物 /*kimono/*

- c. 鯉を食べながら鮎も食べてみたいと思った。 /*koi^hiwo tabena^hgara a^hjumo ta^hbetemita^hito omo^htta/* *koiwo tabenagara ayumo tabetemitaito omotta* Medtem ko sem jedel krapa, sem pomislil, da bi poskusil tudi japonsko postrv.

こい あゆ た おも
こいをたべながらあゆもたべてみたいとおもった。

こい
鯉 /*koi^hi/*
た
食べる /*tabe^hru/*
あゆ
鮎 /*ayu^h/*
おも
思う /*omo^hu/*

Iz primerov je razvidno, da se tako besedni naglas kot tudi celoten tonski potek posameznih besed ohranja v skladu s pravili, ki smo jih spoznali do sedaj. Študentje, ki jih morda moti način označevanja naglasnega vzorca le z naglasnimi mesti, si ob poznavanju mej med besedami lahko natančno določijo in narišejo celoten tonski potek naglasnega vzorca v stavku, kot je to storjeno v zgornjih treh primerih, in si tako olajšajo vaje pravilnega branja.

1.3.2. Ritem

Ritem (リズム *rizumu*) je definiran z zaporedjem ponavljajočih se taktov v določenem tempu. Če se ti takti pojavljajo enakočasovno, in sicer v časovnem razmaku med 0.1 in 3.0 sekundami, jih človek zazna kot ritem (Adlešič 1963).

NON-REVISED VERSION

Ritem v jeziku je rezultat delovanja prozodičnih lastnosti, tj. višine tona in glasnosti, v časovni domeni.⁶⁰ Ker prozodične lastnosti oblikujejo tudi naglas v jeziku, lahko rečemo, da na oblikovanje ritma vpliva tudi vrsta naglasa danega jezika.

V japonskem jeziku je ritem neposredno povezan s pojmom more in moraične enote, ki je osnovna prozodična enota naglaševanja. Čeprav akustična dejstva kažejo drugače (Spektrogram 8), psihološko vsaka moraična enota ne glede na njeno glasovno sestavo zavzema približno enako dolžino⁶¹, torej en takt, zato pravimo, da ima japonski jezik moraični ritem. Poenostavljeno lahko zapišemo, da vsak znak *kane* predstavlja en ritmični takt (Skica 4).

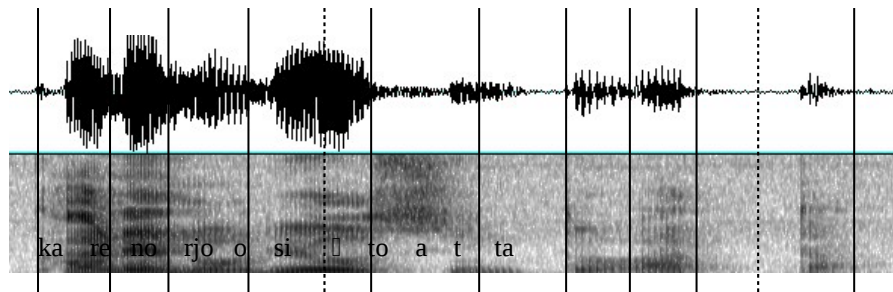
かれ りょうしん あ
彼の両親と会った。 *kareno ryoosinto atta* Srečala sem se z njegovimi starši.

/ ka re no rjo o si □ to a t ta /

Skica 4: Fonološki prikaz ritma v japonskem jeziku (pika pod fonemskim zapisom predstavlja en takt).

Spektrogram 8: Prikaz trajanja posameznih moraičnih enot besed v stavku iz Skice 4. Iz spektrograma je razvidno, da absolutnih časovnih vrednosti moraičnih enot, na katere deloma vplivajo tudi inherentna trajanja posameznih glasov, ni moč enačiti (Beckman 1982, Sugitoo 1982).

Ritem v slovenščini je precej drugačen, saj govorimo o metrični shemi, ki temelji na poudarjenih in nepoudarjenih zlogih. Takt je definiran s poudarjenimi zlogi, in izmenjujoči se poudarjeni in nepoudarjeni zlogi dajejo ritem jeziku. Sklop enega poudarjenega zloga in okolišnjih nepoudarjenih zlogov predstavlja ritmično enoto, ki jo imenujemo stopica (フット *futto*) in katere oblika je zaradi različnega števila nepoudarjenih zlogov spremenljiva.

Razlika v japonski in slovenski ritmični enoti je poleg zahtevnega japonskega naglasnega vzorca še dodaten vzrok težav, ki jih imajo slovenski študentje pri usvajanju japonske prozodije. Pri vaji izgovarjave si lahko pomagamo tako, da si z roko ali nogo dajemo takt,

⁶⁰ Ritem je posledica spremembe tona in ne absolutnih vrednosti trajanja.

⁶¹ Pojav izohronije v japonščini je pojasnjen v Lehiste 1977, ki loči med psihološko in fonetično izohronijo.

NON-REVISED VERSION

pri tem pa pazimo, da z vsakim udarcem izgovorimo eno moraično enoto oz. preberemo en znak *kane*.

1.3.3. Intonacija

Obstaja veliko interpretacij o tem, kaj je intonacija, in marsikatera razlaga o intonaciji je še vedno nezadovoljiva. Nekateri avtorji izraz pojmujejo opisno fonetično (音調 *ontyoo*), kot 'potek osnovnega tona v posameznih členih govorne verige ene povedi' (Toporišič 1992: 61), pri čemer so intonacijski členi (intonacijska glava, jedro in rep) deloma oblikovani glede na položaj naglasnega mesta. Drugi intonacijo interpretirajo bolj fonološko (イントネーション *intoneesyon*), s stališča njene funkcije in neodvisno od naglasnega sistema (Ladd 1996, Koori 1997).

V tem poglavju je intonacija definirana kot neodvisen prozodični sistem s pomensko-razločevalno funkcijo na stavčnem nivoju, ki ga oblikuje ena sama prozodična lastnost, to je ton⁶² (akustično Fo). Ton je osnova različnim intonacijskim vzorcem, ki predstavljajo tri osnovne vrste funkcij (Koori 1997): a. slovnično funkcijo (文法的機能 *bunpooteki kinoo*), b. emocionalno funkcijo (情緒的機能 *zyootyoteki kinoo*) in c. socialno funkcijo (社会的機能 *syakaiteki kinoo*).

1.3.3.1. Slovnična funkcija intonacije

V sklop slovnične funkcije spadata dve dobro poznani kategoriji, to sta poudarek (フォーカス *hookasu*) in naklon (モダリティ *modari*tii*, ムード *muudo*).

Poudarek Toporišič (1992: 199) definira kot 'stavčnofonetično večjo izrazitost kakega dela stavka ali besedne zveze' (slov. MIHA mu je ime, ne Tine. 彼の名前は「宏」ではなくて、「太郎」です。 *kareno namaewa hiroši dewanakute taroo desu* Njegovo ime je Hiroši in ne Taroo.).

V japonščini je poudarjen del v stavku v primerjavi z nevtralnno izgovarjavo realiziran z večjim razponom v višini tona med visokimi in nizkimi toni poudarjene fonološke besede, značilno pa je tudi zmanjšanje teh razlik v popoudarjenem delu (Koori 1997), kar prikazuje tudi tonski potek v Skici 5.

Skica 5: Modelni prikaz tonskega poteka v povedi 京都に行ってきました。 *kyooton itte kita* (Bil sem v Kjotu.) pri nevtralnno izgovarjavi na levi strani, kjer intonacijski vzorec (prekinjena črta) sovпада z naglasnim (polna

⁶² Avtorji se povečini strinjajo, da je pri intonaciji pomemben samo tonski potek, pri čemer pa je potrebno poudariti, da sta naglas in intonacija dva ločena prozodična sistema, in ton lahko v obeh sodeluje kot pomensko-razločevalna prozodična lastnost.

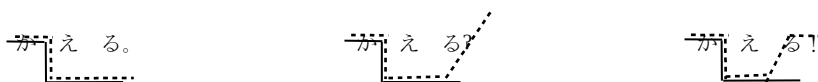
NON-REVISED VERSION

črta), in pri poudarku na Kjoto na desni strani, kjer je razlika med visokimi in nizkimi naglasnimi toni povečana na poudarjeni besedi, za njo pa se razlika nevtralizira.

Naklon v skladnji 'ugotavlja pomensko podstavo povedi oz. propozicijo kot dejansko ali umišljeno (pripovedni naklon, 平叙表現 *heijohyoogen*), izraža spodbujanje (velelni naklon, 命令表現 *meereehyoogen*) in željo (želelni naklon, 意思表現 *isihyoogen*), ali pa izraža nejasnost, ki naj bi jo razrešil odgovor (疑問表現 *gimonhyoogen*)' (Toporišič 1992: 119).

Vsem vrstam naklona pripada ustrezna intonacijska oblika, ki je v japonščini funkcijsko izražena na zadnji moraični enoti v stavku, tudi če je le-ta moraični samoglasnik ali pa moraični nosnik (Skica 6): nevtralna v pripovednem naklonu (平調 *heityoo*:⁶³), visoka v velelnem (下降調 *kakootyoo*: ↓ ali 上昇下降調 *zyoosyootyoo*: ↑↓) in želelnem naklonu (強調上昇調 *kyootyoozyoosyootyoo*: ↑) in naraščajoča v vprašalnem naklonu (疑問上昇調 *gimonzyoosyootyoo*: □).

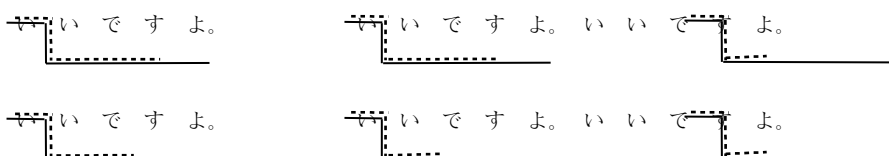
Fonetično je zadnja moraična enota v stavku, ki izraža naklon, po trajanju daljša v vseh razen v pripovednem naklonu, katerega intonacijsko obliko zato imenujemo tudi kot nevtralno, celo ničelno (Golob 2005). Koori (1997: 190-192) naklonskost oriše celo s *hiragano*: 面接 *mensetu*, 早くう↑! *hayakuu*, 絶対飲むう↑! *zettai nomuu*, 帰るう ■? *kaeruu*.

Skica 6: Modelni prikaz tonskega poteka enobesedne povedi 帰る *kaeru* (vmiti se) v treh naklonih: povednem (levo), vprašalnem (na sredini) in velelnem (desno). Za intonacijske vzorce z naklonsko funkcijo (prekinjena črta) je značilno, da odstopajo od naglasnega tonskega poteka (polna črta) le na zadnji moraični enoti (z izjemo v povednem naklonu, kjer je intonacijski vzorec enak naglasnemu).

1.3.3.2. Emocionalna funkcija intonacije

Emocionalna funkcija intonacije izraža čustveno stanje govorca, ki je velikokrat celo v nasprotju s pomenom izražene, še posebno pri uporabi povednih členkov ね *ne* in よ *yo*. Takšen primer je izraz いいですよ *iidesuyo*, katerega različni intonacijski vzorci nakazujejo precej različne odtenke pomenov (Skica 7). Razlaga.....modelnih vzorcev....

⁶³ Brez fonemske oznake.

NON-REVISED VERSION

Skica 7: Uporaba različnih intonacijskih vzorcev pomaga govorniku izraziti neizraženo s pomenom besed.

Emocionalnost intonacije je realizirana precej nesistematično in lahko s svojo subtilnostjo povzroča precej komunikacijskih nepravilnosti. Pravilno dojetje čustvenega izražanja je še toliko bolj zahtevno za tuje študente, za katere je pomembno, da v vsakodnevni pogovoru japonscev zavestno spremljajo uporabo intonacijskih vzorcev tudi pri najkrajših komunikacijskih vložkih kot so vzdih in vzkliki.

1.3.3.3. Socialna funkcija intonacije

Ne samo z številnimi vljudnostnimi, formalnimi, uradnimi in drugimi izrazi ter slovničnimi obrazili, tudi s samo intonacijo govorec začrta svoj položaj v družbi ali pa odnos do nje. Upravljanje z intonacijo na takšen način nakazuje na njeno socialno funkcijo. Eden najosnovnejših primerov socialne funkcije intonacije v japonščini – tega ponavadi študentje hitro opazijo – je povišanje glasu, s katerim sogovorniku izražamo spoštljivost.

Z napačno izbrano intonacijo lahko pride tudi do nesporazumov kot naslednjem primeru (Koori 1997): taksistū, ki nas pelje proti željenemu krajū, rečemo けっこう ここで結構です。 z enim izmed naslednjih dveh intonacijskih vzorcev (Skica 7), kjer se sporočilna vrednost izrečenega precej razlikuje. V primeru na levi strani stranka sporoči taksistu, naj ustavi, saj sta že prispela do željenega kraja (nevtralnno sporočilo). V primeru na desni strani pa stranka izkaže nezadovoljnost, ker je taksist dosegel željeno mesto le približno, in taksistu nakaže, da bo do željenega kraja že nekako prišla, brez njegove pomoči (negativno sporočilo).

Skica 8: Modelni prikaz dveh možnih intonacijskih vzorcev v izrazu けっこう ここで結構です。

Koori (1997: 198) navaja še en primer, in sicer intonacijski vzorec izraza ありがとうございます (arigatou gozaimashita). Vsakodnevna zahvala je izgovorjena tako, da je v drugem delu (gozaimashita) razpon med visokimi in nizkimi naglasnimi toni manjši kot v prvem delu. V primeru, ko ohranimo enak razpon, ali pa ga celo povečamo, zahvala zveni precej ironično.

Socialna funkcija je situacijsko precej razpršena in težko najdemo stereotipne intonacijske vzorce z natančno določenim pomenom. Hkrati pa je ravno zato toliko bolj zanimiva tako govorniku kot tudi poslušalcu. Študentom naj bi predstavljala velik izziv in njena uspešna usvojitev potrjuje celostno znanje samega jezika kot tudi razumevanje japonske kulture.

NON-REVISED VERSION

2. Viri in literatura

- Adlešič, M. (1963). *Svet zvoka in glasbe*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Akamatsu, T. (1997). *Japanese Phonetics - Theory and Practice*. München: Lincom Europa.
- Beckman, M.E. (1982). Segment duration and the 'mora' in Japanese. *Phonetica* 39, 113-135.
- Chomsky, N. in Halle, M. (1968). *The Sound Pattern of English*. New York: Harper and Row.
- Goldsmith, J. (1995). *The Handbook of Phonological Theory*. Oxford: Blackwell.
- Golob, N. (2004). Suroveniagobogowasyaniyoru nihongo pittu akusento no tikaku – ongaku nooryokuno umuni kanren site – [Percepcija japonskega tonskega naglasa pri slovenskih govorcih: vloga muzikaličnih sposobnosti]. *Japanese Studies: Research and Education*, Annual Report 8: 105-118, Tokyo: Tokyo University of Foreign Studies.
- — — (2005). Nihongoto suroveniagono iniruteki tokutyooto sono onkyooteki jitugen – on'inronteki kantennyoru taisyoo kenkyuu – [Kontrastivna študija prozodičnih lastnosti v japonščini in slovenščini: fonološki pristop k akustični analizi]. Magistrsko delo. Tokijska univerza za tuje jezike.
- Handbook of the International Phonetic Association* (1999). A Guidebook to the use of International Phonetic Alphabet. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haraguchi, S. (1977). *The Tone Pattern of Japanese: An Autosegmental Theory of Tonology*. Tokyo: Kaitakusha.
- Hattori, S. (1960). *Gengogaku no Hoohoo* [Metodologija v lingvistiki]. Tokyo: Iwanami.
- Hmeljak-Sangawa, K., Kobayashi, R., Kumagai, Y., Shigemori-Bučar, Ch., Maeno, Y. in Shukuri, Y. (2003). *Uvod v japonsko pisavo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- IPA (International Phonetic Association) razpredelnica (dopolnjena izdaja 1993), v *Journal of the International Phonetic Association*, Vol. 23, No. 1 (1993). International Phonetic Association. Department of Linguistics and Phonetics, The University of Leeds, Leeds LS 9JT.. Spletna stran: www.arts.gla.ac.uk/IPA/ipa.html.
- Jakobson, R., Fant, G. in Halle, M. (1952). *Preliminaries to Speech Analysis*. Cambridge: MIT Press.
- Kindaichi, H. (1967). *Nihongo On'in no Kenkyuu* [Razprave o japonski fonologiji]. Tokyo: Tookyoodoo.
- Koori (1997). Nihongo no intoneeshon: katachi to kinou [Japonska intonacija: oblika in funkcija]. V Sugitoo 1997, 169-202.
- Kubozono, H. (1995). *Gokeisei to onnin kouzou* [Besedotvorje in fonološka zgradba]. Tokyo: Kuroshio.
- Kubozono, H. in Honma, T. (2002). *Onsetsu to moora* [Zlog in mora]. Tokyo: Kenkyuusha.
- Ladd, D. R. (1996). *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ladefoged, P. (2003). *Phonetic Data Analysis*. Introduction to Fieldwork and Instrumental Techniques. Oxford: Blackwell.
- Ladefoged, P. in Maddieson, I. (1996). *The Sounds of the World's Languages*. Oxford: Blackwell.
- Laver, J. (1994). *Principles in Phonetics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

NON-REVISED VERSION

- Lehiste, I. (1961). The phonemes of Slovene. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics IV*, 49-66.
- (1970). *Suprasegmentals*, Cambridge: MIT Press.
- (1977). Isochrony reconsidered. *Journal of Phonetics* 5, 253-264.
- McCawley, J. D. (1968). *The Phonological Component of a Grammar of Japanese*. The Hague: Mouton.
- Neustupny, J. (1966). Is the Japanese accent a pitch accent? *Onseigakkai Kaihou* 121.
- NHK *Nihongo Hatsuon Akusento Jiten* [Slovar izgovorjave in naglasa v japonščini] (1998). Nova izdaja. Tokyo: NHK (Nippon Hoosoo Kyookai).
- Okada, H. (1999). Japanese. V *Handbook of the IPA 1999*: 117-119.
- Petek, B., Šuštaršič, R. in Komar, S. (1996). Contemporary Vowels of the Standard Slovenian Language. *Proceedings of the Fourth International Conference on Spoken Language Processing*, Vol. 1, University of Delaware, Philadelphia
- Pierrehumbert, J. in Beckman, M. (1988). *Japanese Tone Structure*. Cambridge: MIT Press.
- Rigler, J. (1968). Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo XII/6*, 192-199.
- Sakai, H. (1992). *Onsee Akusento kurinikku*. Tokyo: Bonjinsha.
- Saussure, F. de (1997 [1916]). *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Srebot-Rejec, T. (1988). *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene: An Acoustic and Linguistic Investigation*. Doktorska dizertacija. München: Otto Sagner.
- (2000). Ali je današnja slovenščina še tonemična?. *Razprave XVII*.
- Sugitoo, M. (1982). *Nihongo Akusento no Kenkyuu*. Tokyo: Sanseidoo.
- (1997). *Akusento, intoneeshon, rizumu to poozu*. Tokyo: Sanseido.
- Šuštaršič, R. Komar, S. In Petek, B. (1999). Slovene. V *Handbook of the IPA 1999*: 135-139.
- Tivadar, H. and Jurgec, P. (2003). Podoba govorjenega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija L1/2*.
- Toporišič, J. (1978). *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Obzorja.
- (1992). *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- (2000 [1976]). *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Trask (1996). *A Dictionary of Phonetics and Phonology*. London: Routledge.
- Uwano, Z. (2003). *Asakura Nihongo Kooza 3 – Onsee ·On'in* [Asakura predavanja iz japonščine 3: Phonetika in Fonologija]. Tokyo: Asakura.